

PARALLELLESJONER ABSTRACTS

“DET FÅR DA VÆRE GRENSER!” Historikerne og historiedebatt om andre verdenskrig

I 2020 var det 80 år siden angrepet på Norge og 75 år siden frigjøringen 8. mai 1945. Jubileumsåret kom til å bli preget av rekke debatter i media. Først i forbindelse med en bok om Den norske forfatterforeningens unnskyldning til de æresrettsdømte (Rem, Søbye og Fløgstad, 2020). Deretter debatten som fulgte i kjølvannet av det som raskt ble betegnet som en «motbok» til Marte Michelets bok fra 2018. Med *Rapport frå ein gjennomgang av Hva visste hjemmefronten?* slo tre historikere tilbake (Berggren, Bruland & Tangestuen, 2020). Og helt på tampen av fjoråret kom debatten knyttet til NRK-serien *Atlantic Crossing*. «Det får da være grenser!» erklærte en opprørt redaktør etter et møte i Kringkastingsrådet, der serieskaperne fikk kritikk for å ha tatt seg for store friheter (VG, 2020, 25. november). I 2021 fulgte nok en omfattende offentlig debatt med utgangspunkt i dokuserien *Frontkjemperne*. Ingen av disse debattene er avsluttet, de pågår fortsatt og preger samfunnet rundt oss.

Debatter om filmer og bøker som omhandler andre verdenskrig er selvsagt ikke noe nytt. Og heller ikke at en rekke faghistorikere har bidratt med sin kunnskap i disse debattene. Men det er ikke så ofte at historikernes deltakelse i debatter om historie blir gjenstand for diskusjon og refleksjon innenfor historiefaglige rammer. Det er målet med denne sesjonen.

Det sies gjerne at historikerne har et ansvar for å bidra med sin kunnskap og sine perspektiver i samfunnsdebatten, men hva innebærer egentlig dette? Hva koster det, personlig og profesjonelt, og går det på bekostning av noe? Hva slags mønstre og strukturer gjør seg gjeldende i offentlige debatter der historikere deltar i konkurranse med andre meningsbærere? Hvor viktige er disse offentlige debattene sammenlignet med fagdiskusjoner som foregår i vitenskapelige tidsskrifter og akademiske fora? Stemmer det at historikerne er for lite tålmodige og inkluderende overfor andre formidlere av historie? Og på hvilken måte skiller de norske debattene om andre verdenskrig seg fra tilsvarende debatter i andre land?

Deltakerne vil først holde hvert sitt korte innlegg, deretter blir det en panelsamtale.

Innlegg:

- Guri Hjeltnes, journalist, historiker og forfatter: «Et tilbakeblikk på dragkamper om krig og okkupasjon – og en refleksjon»
- Tom Kristiansen, professor, UiT Norges arktiske universitet: «'Dikt og forbannet løgn': det samme som annet perspektiv, nytolkning eller alternativt narrativ?»
- Maria Fritsche, professor, NTNU: «Trenger historie drama?»
- Mats Tangestuen, faglig leder, Jødisk museum i Oslo
- May-Brith Ohman Nielsen, professor, UiA
- Sesjonen ledes av Thomas V.H. Hagen, forsker ved ARKIVET freds- og menneskerettighets-senter, og leder av Den norske historiske forening (HIFO).

TÅKE I KANLEN? BRITENE OG OMVERDENEN SIDEN 1870 - **AVLYST**

Britene forlater EU i 2020, og setter med det en foreløpig sluttstrek for et kapittel i europeisk og britisk historie. Med dette som utgangspunkt vil denne sesjonen se på britenes forhold til omverdenen fra

[Type here]

tiden mellom ca. 1870 og Den annen verdenskrig. Sesjonens tre innlegg vil se på tre forskjellige elementer ved Storbritannias plass i Europa, og kombinerer politisk, kulturell og sosialhistorie i en utforsking av briteres syn på seg selv og på deres plass i verden.

Sissel Rosland, Høgskulen på Vestlandet

Sissel Rosland vil drøfte forståelsen av forholdet mellom Storbritannia og verden slik det kommer til uttrykk i debattene om irsk selvstyre og kvinnestemmerett fra slutten av 1800-tallet til ca. 1920. Innlegget vil bygge på en analyse av bruken av utenlandske eksempler/referanser i debattene, og konseptualiseringen av eksemplenes egnethet og relevans for Storbritannia. Hovedtanken er at en slik analyse er et interessant inntak både til forståelser av britisk egenart, Storbritannias forhold til omverdenen og britisk politisk diskurs i perioden.

Christian Melby, Høgskulen på Vestlandet

Christian Melby vil diskutere briteres forhold til Europa, slik dette ble presentert i invasjonslitteratur mellom 1870-årene og Første verdenskrig. Invasjonslitteratur har tradisjonelt blitt forstått som uttrykk for britisk fremmedfrykt, da særlig rettet mot Tyskland. Men populariteten til denne litteraturen må heller leses som et uttrykk for forskjellige ideer om hvor grensene for briteres nasjonale identitet skulle trekkes. Innlegget fokuserer på tekstenes særskilte popularitet i Storbritannia, og hva dette forteller oss om hvem som ble inkludert og ekskludert i den britiske forståelsen av «oss» og «dem».

SIVILSAMFUNN I NORDEN I TRANSNASJONALT PERSPEKTIV

Denne sesjonen diskuterer sivilsamfunnets utvikling i Norden i et transnasjonalt perspektiv. Med dette utfordrer vi den metodologiske nasjonalismen i studiet av sivilsamfunnet, inkludert etablerte forestillinger om forenings- og organisasjonsliv som ofte er blitt studert innenfor nasjonalstatlige rammer og som uttrykk for et velfungerende demokrati.

Sivilsamfunnet blir gjerne definert som sfæren mellom stat, marked og det private. I en norsk og nordisk kontekst er nærheten mellom sivilsamfunn og stat ofte blitt fremhevet, mens mye av forskningslitteraturen om sivilsamfunn peker på et motsetningsforhold mellom disse sfærene. Oppslutningen om sivilsamfunnet – i form av medlemskap i foreninger og organisasjoner – har også tradisjonelt vært høy i de nordiske landene.

I sesjonen diskuteres sivilsamfunn i Norge og Norden med vekt på transnasjonale impulser og interaksjon – både i og utenfor Norden – den særnordiske nærhet mellom stat og sivilsamfunn og kvinners deltakelse og rolle. Vi spør også om hva det siste årets nedstengning av store deler av sivilsamfunnet under den pågående pandemien har gjort med demokratiet i Norge og Europa. Innledningene i sesjonen ser nærmere på tanzaniansk-norsk energisamarbeid, feminisme i Norden og merkevarebygging, på byråkratiseringen innen organisasjonslivet i Norge og Norden, på nordisk samarbeid i form av pan-skandinaviske foreninger i og utenfor Norden på 1800-tallet og på begrensningene på sivilsamfunnet det siste året.

Sesjonen springer ut av UiO:Norden-prosjektet Nordic Civil Societies: Global, Transnational and Regional Encounters since 1800 (2020–2023). <https://www.uio.no/english/research/strategic-research-areas/nordic/research/research-groups/nordic-civil-societies/index.html>

Sesjonsleder: Sunniva Engh, IAKH, UiO

- Tyler Barrott, SUM, UiO: «Big Oil and Troubled Waters: 50 år av tanzaniansk-norsk energisamarbeid, 1970-2020»
- Eirinn Larsen, IAKH, UiO: «Feminisme og Norden: Sivilsamfunn, stat og merkevare»
- Klaus Nathaus, IAKH, UiO: «Thinking like a state: Bureaucracy in Nordic associations, 1840–2000»
- Ruth Hemstad, IAKH, UiO/NB: «Et større Skandinavia: Skandinaviske foreninger i og utenfor Norden i det lange 1800-tallet»
- Odd Arvid Storsveen, IAKH, UiO: «Sivilsamfunnet: Sikringskost for demokratiet?»

[Type here]

ARBEIDSMARKNAD UTAN GRENSER?

Det har alltid vore eit innslag av arbeidsmigrasjon i norsk arbeidsliv. Kven som har kome til landet, og kor dei tilreisande arbeidstakarane har kome frå, har derimot endra seg. Det same gjeld kva bransjar arbeidsinnvandringa har vore størst i. I denne sesjonen rettes merksemda mot to bransjar som dei siste tiåra har vore særleg prega av arbeidsinnvandring: Den oljerelaterte leverandørindustrien og bygningsindustrien. I den første perioden for norsk oljeindustri, var dei tilreisande arbeidstakarane til dei ulike verksemdene i sektoren i første rekkje frå dei nordiske landa. Men den aukande internasjonaliseringa frå 1980-åra, EØS-avtalen frå 1994 og særleg utvidingane i 2004 og 2007, har arbeidstakarane i hovudsak kome frå Aust-Europa. I tillegg til den olje-relaterte industrien har særleg bygningsindustrien teke inn mange slike arbeidstakarar. Sidan grensene for arbeidsmarknaden vart opna meir for austeuropiske arbeidstakarar, har diskusjonen gått om korleis den auka arbeidsinnvandringa på fleire område (arbeidsforhold, løn, skiftordningar m v) utfordrar grensene for kva som kan akseptast i norsk arbeidsliv. I sesjonen vil vi sjå på korleis arbeidsinnvandringa har vorte forstått, og korleis den har påverka ulike bransjar og bedrifter, forholdet mellom partane på bedriftene og debattane om regulering av arbeidsforhold og -tilknytning i dei store fagforbunda.

Innleiarane på sesjonen har lang erfaring frå studiar av norsk arbeidsliv og frå så vel bedrifter som fagforbund, og vil ta for seg arbeidsinnvandringa med vekt på tida etter 2000.

Knut Grove arbeider ved NORCE Samfunn, Trond Holmen Erlien ved AHKR og Idar Helle ved DeFacto.

EI NY NOREGSHISTORIE – KVIFOR VART DET SLIK?

Kvifor vart det slik? Norsk historie gjennom 10 000 år er ei ny framstilling av dei lange linene i noregshistoria. Boka skil seg også noko frå tidlegare verk. Eit særpreg ved boka er at lesaren vert invitert inn i «historikarverkstaden», og at metodar, kjelder og ulike historikarsyn vert trekte fram i lyset og drøfta opp mot kvarandre. Slik er det eit mål å få fram at historieskrivinga er eit produkt av tida og kulturen forskarane lever i, men også at historiefaget er ein disiplin som skil seg frå andre vitenskapsfag og som har ein særskild evne til å verke inn på samtida. På denne sesjonen vil forfattarane og eksterne kommentatorar diskutera premissa og opplegget for boka. Gir det meining å skrive nasjonalhistorie i ei tid prega av globalisering og europeisk integrasjon? Og kva perspektiv legg ein eigentleg vekt på i ei historie som skal famne tida frå steinalderen til COVID-19?

Innleiarar: Svein Ivar Angell (professor i historie, UiB), Knut Dørum (professor i historie, UiA), Dag Hundstad (seksjonsleiar for Norsk lokalhistorisk institutt, Nasjonalbiblioteket), John Ragnar Myking (professor emeritus i historie, Høgskulen på Vestlandet) samt to kommentatorar: Sigrun Høgetveit Berg (førsteamanuensis i historie, UiT) og Pål Thonstad Sandvik (professor i historie, NTNU).

DEN PROTESTANTISKE PRESTEN – BEGRENSET OG GRENSELØS

Den lutherske fyrstestaten i Danmark-Norge bygde fra 1500-tallet opp ulike administrative og kulturelle strukturer. I Norge, der adel og annen sivil forvaltning var svakere enn i Danmark, ble den nye geistligheten av sentral betydning. Hovedprinsippet var teologisk og politisk begrunnet: Alle undersåtter skulle tilhøre et sogn eller prestegjeld, og alle sogn og prestegjeld skulle betjenes av en rett utdannet og kalt prest. Dette satte klare begrensninger for både individet og den enkelte lutherske presten. Samtidig var den protestantiske presten del av en større struktur. Særlig er tre dimensjoner viktige her: 1) Den lutherske geistligheten etablerte familie- og profesjonsnettverk som strakte seg langt utover den lokale konteksten, og bygde opp en standskultur og en profesjonsbevissthet, 2) Den lutherske geistligheten fikk en klar administrativ kultur veldig ulik den romersk-katolske: Alle medlemmer av denne gruppen kongstjenere rapporterte oppover langs én linje som endte i København, 3) Den lutherske geistligheten tok del av en konfesjonelt betinget og avgrenset tenkning om profesjon og profesjonalitet; dette var en tenkning som ble utviklet i hele det protestantiske

[Type here]

Europa, og dermed strakte seg langt utover Danmark-Norge. Hovedspørsmålet blir derfor hvordan den lokale situeringen av den dansk-norske geistligheten forholdt seg til den mer omfattende profesjonelle, kulturelle og politiske konteksten som denne nye profesjonen var en del av.

Tarald Rasmussen, Professor emeritus i kirkehistorie, Universitetet i Oslo: *Bergen bys geistlighet etter reformasjonen. En profesjonshistorisk case-studie.*

Presteskabet i Bergen skulle etter reformasjonen føres inn i nye lutherske rammer under ledelse av nyutnevnte lutherske superintendenter. Dette arbeidet skjøt særlig fart etter at Jens Schjelderup var blitt superintendent i 1557. Han hørte til den tidlige danske lutherske eliten som hadde studert både i Wittenberg og i København, og han sto sentralt i oppbyggingen av et familiebasert geistlig nettverk især på Vestlandet. Bergen hadde imidlertid også et stort innslag av tyske borgere som ble betjent av tyske prester. I annen halvdel av 1500-tallet utgjorde de ca. 1/3 av byens geistlighet. Og selv om også de måtte love lojalitet til byens superintendent, var de samtidig nær knyttet til Det tyske kontoret. Via det tyske miljøet var de dessuten åpne for flere europeiske impulser, især fra Nederlandene. Det ser man tydelig på gravminnene fra sent 1500-tall i Mariakirken, som for en stor del har nederlandske forelegg. Innlegget skal gi en nærmere analyse av spenninger mellom lokal forankring og grenseoverskridende orienteringer i det bergenske presteskabet i annen halvdel av 1500-tallet.

Hallgeir Elstad, Professor i kirkehistorie, Universitetet i Oslo: *Prestedynastier i Trondhjem stift.*

Det lutherske presteskabet ble formet som en ny stand på 1500- og 1600-tallet, og etablerte seg som en sosial og kulturell elite. Denne eliteposisjonen var ikke minst lokalt forankret. I mitt innlegg vil jeg fokusere på presteskapets regionale / lokale tilknytning, med utgangspunkt i materiale fra det langstrakte Trondheim stift. Også her vokste det fram prestedynastier i den nevnte perioden. Flere av disse var relatert til stiftsbyen Trondheim, men det var også slektstilknytning utenfor landets grenser. Et hovedfokus vil være å vise eksempler på slike prestedynastier i stiftet og deres forgreninger. Blant annet kan minnetavler (epitafier) over prester og deres familier som ble satt opp i sognekirkene, kan bidra til å kaste lys over tematikken. De som bekostet epitafier over seg selv og sin familie, viser det seg, tilhørte ikke sjelden lokale og regionale prestedynastier.

Arne Bugge Amundsen, Professor i kulturhistorie, Universitetet i Oslo: *Klan, region og nasjon. Den lutherske geistligheten i Oslo og Hamar stift.*

Den lutherske geistligheten i Norge utviklet på 1500- og 1600-tallet strategier og strukturer som bekreftet den nye standens posisjon både lokalt, regionalt og nasjonalt. I mitt bidrag vil jeg se på hvordan dette artet seg i det store Oslo-Hamar stift. To dimensjoner vil vektlegges: 1) En lokalt og regionalt basert elite var basert på embets- og familierelasjoner som hadde sitt sentrum i katedralskolen i Oslo/Christiania og superintendent-embetet. Denne eliten hadde referanser langt utover det lokale embetsdistriktet, og bygde sin makt på **grensesprengende** teologi, økonomi og «klanstrukturer». 2) Lokalt manifesterte denne makten seg i lokale donasjoner (filantropi), symbolske uttrykk i sognekirkene (gaver og minnetavler) og kamp om embetsrettigheter (jordegods, tiende, sognegrenser). Uten denne **lokalt begrensede arenaen** var den nye geistligheten uten muligheter til å utøve sin makt.

NORSK OG FINSK GRENSEPOLITIKK I STORFYRSTETIDEN, 1809/1814 – 1905/1917

Roald Berg, professor emeritus, Universitetet i Stavanger

Den skandinaviske halvøy fikk sin nåværende statsgrense i 1751 (Berg 2009) opp til Neiden-elven, sørøst for Polmak. Den nåværende grensen derfra og sørover til Pasvikelvens øvre løp ble opptrukket i forbindelse med den norsk-russiske grenseavtalen i 1826. I 1852 ble imidlertid hele den norsk-finske grensen stengt av det finske senat.

[Type here]

Temaet er for det første hvordan de norske og finske myndighetene hadde innflytelse på avgrensningen av området i 1826 og på stengingen i 1852. Mens storfyrstedømmet Finlands grenser var fastsatt av fyrstedømmets keiser, den russiske tsar, var fastsettelsen av 1826-grensen et utpreget eksempel på at myten om at Norge i utenrikspolitisk forstand var underlagt Sverige, må nyanseres (Barton; Berg 2020). Stengningen i 1852 var et klart uttrykk for både at de finske myndighetene kunne ha substansiell regional innflytelse på fyrstedømmets utenrikspolitikk (Berg under utg.); for at både fornorskningspolitikken og fennomanien forsterket presset mot den samiske urbefolkningen; og for at den forestilte norske russofobien var underordnet fennofobien på norsk side. Allerede i 1845 krevde den norske forsvarssjefen at Grense Jakobselv måtte befestes. Først i 1920, etter at Russland var blitt erstattet av Finland som Norges nabo mot ishavet, ble det faktisk opprettet et permanent (om enn ganske ubetydelig) grenseforsvar i form av Garnisonen i Sør-Varanger.

Litteratur:

- H. Arnold Barton, Finland and Norway, 1808-1917. A comparative perspective, i *Scandinavian Journal of History*, 2006, 221-236.
- Roald Berg, The 19th Century Norwegian-Swedish Border. "Imagined community" or "pluralist Security system", i *Journal of Northern Studies*, 2009, 91-103.
- Roald Berg, Norway's Foreign Politics during the Union with Sweden, 1814-1905: A Reconsideration, *Diplomacy & Statecraft*, 2020, 1-21.
- Roald Berg under utg., Norge og Finland i storfyrstedømmets tid: Grensesikring og nasjonsbygging, i Einar Niemi (red.), *Naboer i krig og fred. Finland og Norge gjennom historien*, under utgivelse.

GRENSEOPPGJØRET MELLOM DANMARK-NORGE OG SVERIGE FRA TEUSINA-FREDEN 1595 TIL GRENSETRAKTATEN AV 1751: Standpunkter, strategier og argumentasjon

Lars Ivar Hansen, professor emeritus, UiT Norges arktiske universitet

Mens det fra middelalderen hadde vært viktigst for omkringliggende statsmaktene å *skattlegge ulike befolkningsgrupper på Nordkalotten, særskilt samene*, innledes fra om lag 1600 en ny fase, hvor *territoriell suverenitet* eller «høyhetsrett over landområder» kommer i fokus, og de eldre rettighetene eller beføyelsene (til forskjellige former for skattlegging og jurisdiksjon) søkes omkodet eller konvertert til suverenitet, med dertil hørende grense-dragning mellom ulike områder på Nordkalotten.

Etter fredsavtalen mellom Sverige og Russland i Teusina 1595, startet den første intensive fasen av *grenseoppgjøret mellom Danmark-Norge og Sverige*, som omhandlet begge staters *skattlegging og herredømme over kystsamene*. Ved fredsavtalen hadde Sverige fått gjennomslag for at den svensk-russiske grensen skulle trekkes noen mil østenfor Varanger. Samtidig ble Russland avstengt fra den skattlegging de hadde bedrevet av kystsamene vestenfor Varanger og helt vest til Malangen. Som et resultat av dette hevdet svenske styresmakter at de hadde overtatt den russiske beskatningen, og således skulle innkassere 2/3 av kystsamene samlede skatteytelse, samtidig som Sverige hadde rett til 2/3 av territoriet mellom Malangen og Varanger. Den endelige løsningen kom med Danmark-Norges seier i *Kalmarkrigen 1611–1613*, hvor kystsamenes statstilhørighet og kystområdet ble fastslått som éntydig dansk-norsk.

Fra den neste intensive fasen av grenseoppgjøret – i *1730- og 1740-årene* – kjenner vi til to argumentasjonslinjer: Enten kunne man ta utgangspunkt i det geografiske begrepet «Kjølen» eller «fjellryggen», definert ut fra fjelltopper eller vannskillet, og tillegge det en politisk funksjon som grenselinjer mellom stater. Eller kunne man argumentere ut fra *faktisk besittelse*, eller «*possesjon*» som det het, og som siktet til at områdene lå under den éne statens myndighetsutøvelse. I hovedsak argumenterte Danmark-Norge ut fra «Kjølen» eller «fjellryggen», mens Sverige benyttet seg av «*possesjons*»-begrepet. Men statenes myndighets-utøvelse kunne bare gis et konkret innhold når det ble knyttet til *innvånernes, undersåttenes faktiske bruk av territoriet*. Og man måtte f.eks.

[Type here]

dokumentere at forskjellige grupper samer betalte skatt til eller bygslet jord/beiteland tilhørende kun én statsmakt.

VAKLANDE GRENSER. Argumentasjonen bak freistingane på å kløyve Møre og Romsdal 1670-1950

Mads Langnes, førstekonservator, Romsdalsmuseet

Amtsinndelinga i Noreg vart innført frå om lag 1670, då den dansk-norske einevaldsstaten ønskte ei strammare og meir einsarta organisering av det norske administrasjonsapparatet. I fylkeshistoria for Møre og Romsdal blir området omtalt som «eit vaklande amt» på denne tida, då sentrale styresmakter og lokale embetsmenn hadde ulike syn på administrative grenser og organisering. I kortare periodar vart amtet difor delt og administrert ilag med granneområde. Den administrative inndelinga vart likevel konsolidert tilsvarande dagens fylkesgrenser frå slutten av 1600-talet.

Spørsmålet om ei deling av amtet (frå 1919 *fylket*) og innføringa av nye grenser har likevel vorte intensivert og konkretisert ved fleire høve både på 1800-talet og 1900-talet og fram til i dag. I dette innlegget vil eg granske om me finn *stabilitet* eller *endringar* i argumentasjonen bak desse freistingane, med utgangspunkt i eit nærare definert utval tidbolkar med konkrete kløyvingsforsøk og det ein kan kalle intensiverte separatistendensar. Eit sentralt omdreingspunkt for innlegget vil vere i kva grad variasjonar over det teoretiske omgrepet *identitet* var ein gjentakande del av kløyvingsdiskursen og viljen til å dra nye grenser, då nett identitetsomgrepet og ulik regional tilhøyrse gjerne er av dei mest nytta forklaringane bak den *fogderistriden* som blir hevda å eksistere i Møre og Romsdal også i dag.

Valet av identitet og regional tilhøyrse som analyseverktøy står i samband med arbeida til den finske regionalgeografen Anssi Paasi og vil vere det teoretiske rammeverket kring innlegget.

NETTSTUDIUM I HISTORIE – erfaringar og framtid

Fleire universitet og høgskular har dei siste åra satsa på nettstudium i historie, dels som framhald av samlingsbaserte delstudium/nettstudium, og dels som tillegg eller alternativ til ordinære campusstudium. Både i Noreg og internasjonalt er nettstudium og andre typar fleksible utdanningstilbod i vekst, og det blir i norsk UH-politikk også stimulert stadig meir til utvikling av slike studium. I dei to siste koronaprega studieåra har dessutan alle institusjonar hausta erfaringar med nettundervisning. Utviklinga av nettilboda har i stor grad skjedd separat på kvar institusjon. Siktemålet med sesjonen er å samle institusjonar som driv med eller har planar om å utvikle nettbaserte historiestudium både på årsstudium-, bachelor- og masternivå for å utveksle erfaringar og å drøfte strategiar for framtida.

Sesjonen blir lagt opp som ein rundebordssamtale med korte innlegg som innleiing til diskusjon ved:

- Ola Teige, instituttleiar Historisk institutt, Høgskulen i Volda
- Edda Frankot, programansvarleg for nettstudium i historie, Nord Universitet (Bodø)
- Nils Ivar Agøy, historie bachelor nettstudium, Universitetet i Sørøst-Norge (Bø)
- Oddmund L. Hoel, programansvarleg for historie og samfunnsfag, Høgskulen på Vestlandet (Sogndal)
- Sesjonsleiar: Oddmund L. Hoel, HVL

[Type here]

SAMER PÅ GRENSA TIL STORHAVET - Ny forskning om sjøsamiske samfunn i Vesterålen, Lofoten, Helgeland og Trøndelag

Sesjonen har som hovedsiktemål å presentere ny forskning om de lite kjente samiske kystsamfunnene i Vesterålen, Lofoten, Helgeland og Trøndelag. Disse geografiske områdene inngår ikke i de ordinære kildeaseriene om samene fra 1600-tallet av og framover, som på en klar måte viser utviklinga i den sjøsamiske bosettinga. Samtidig skjedde ei tidlige forforskning enn i de indre områdene. Disse faktorene har til sammen ført til at den sjøsamiske historia i disse midtre og sørlige områdene har blitt nokså usynlig.

Kildesituasjonen byr på spesielt store metodiske utfordringer. Det skriftlige materialet holder ikke mål alene. Men med støtte i stedsnavn, arkeologi og tradisjonsmateriale, er det likevel mulig å skape et bilde av historien til den samiske befolkninga og deres leveste.

Johan Borgos, historiker/bygdebokforfatter, har studert Vesterålen gjennom en årrekke og har bygd opp en database over den samiske befolkninga på Hinnøya og Vesterålen fra 1600- til 1800-tallet, medregna tilflytta samer fra fastlandet. Skattelister og skifter er brukt til å kartlegge befolkning, bosettingsmønster og økonomisk tilpasning. Det finnes et mangfold av tilpasninger som Borgos drøfter i sin nye bok, «Samer ved storhavet» (Orkana Forlag 2020).

Håkon Hermanstrand, historiker og prosjektmedarbeider ved Saemen Sijte (tidligere ved Nord universitet), har benyttet kirkebøker og 1801-folketellinga som grunnlag til en mindre database for å studere den sjøsamiske befolkninga i Namdalen og på Sør-Helgeland 1775-1804, og har også benyttet andre kilder, lokalhistorie og personhistorie til å sammenlikne med de indre delene av Trøndelag og Helgeland, der den samiske historia er mye bedre kjent. Hovedsiktemålet også her er å belyse bosetting og levevis. Hermanstrand har i løpet av de seinere år publisert flere artikler.

Alf Ragnar Nielszen, professor em. Nord universitet, har arbeidet med å kartlegge den historiske samiske bosettinga i Lofoten. Det skriftlige kildematerialet er tynt, men nye arkeologiske registreringer av samiske kulturminner, samiske stedsnavn og innsamlet tradisjonsmateriale har gitt mye ny kunnskap. Tidlige fangstsamfunn, sjøsamiske gårder, sesongfiskevær og reindrift kan dokumenteres over en lang tidsskala. Undersøkelsen vil bli presentert i sin helhet i boka «Samene i Lofoten – hvem kan huske dem?» (utgis høsten 2021).

Björg Evjen, professor, Norges Arktiske Universitet, har jobbet med samisk og urfolkshistorie i en årrekke, nasjonalt og internasjonalt. Hun er en av redaktørene og forfatterne av den nye boka «Samisk historie fra 1751 til 2010» (Cappelen Damm 2021).

- *Björg Evjen* vil først ha ei innledning om samisk bosetting i Nordland, for å gi tilhørerne en generell bakgrunn. Evjen vil også være sesjonsleder og ordstyrer.
- *Johan Borgos*: Fjellsame og fisker, sjøsame og reineier, jeger og båtbygger (Vesterålen/Hinnøya)
- *Håkon Hermanstrand*: På sporet av de sørsamiske kystsamene (Helgeland og Trøndelag)
- *Alf Ragnar Nielszen*: De glemte lofotsamene – ei flerfaglig tilnærming (skriftlige kilder, arkeologi, stedsnavn og tradisjonsmateriale)

TROLLDOMSKRIMINALITET – Nye arkivfunn, ny forskning, nye komparative perspektiver

Sesjonen tar sikte på å presentere pågående, ny forskning omkring trolldomsprosessen i Norge. De fire sesjonsdeltakerne representerer arkivverk, universitetsbibliotek, skoleverk og historiefaglige miljø og kommer fra Bergen, Trondheim og Tromsø. Innholdet i sesjonsbidragene ligger i deltakernes korte egenpresentasjon nedenfor.

Kenneth Bratland: «Trolldomskriminalitet på Vestlandet på 1700-tallet»

Etter hvert som flere kilder blir gjort tilgjengelig i Arkivverket / Digitalarkivet åpner det seg også nye muligheter for trolldomsforskning. I denne sammenheng ønsker jeg å vise eksempler på trolldomsinformasjon man kan finne i både gamle og «nye» kilder, eksempelvis i pantebøker, bispearkiv og i militære ruller.

[Type here]

Kenneth Bratland (f. 1977). Historiker, bygdebokforfatter og rådgiver ved Statsarkivet i Bergen / Arkivverket

Ellen Alm: «Trolldomsprosessenes kvantitative omfang i Trondhjems len basert på en primærkildeundersøkelse»

Det eneste forsøk på å bringe frem et samlet antall trolldomsprosesser for Trondhjems len har vært gjort gjennom Hans Eyvind landsdekkende studie over trolldomsprosesser i Norge (utg. 1982). Han fant 70 saker i Trondhjems len. Næss baserte sin studie i stor grad på avskrifter fra det såkalte «trolldomsarkivet» (innsamlet 1927-1948) ved IKOS, UiO. Han gjorde i tillegg et kontrollarbeid tingbøker, hovedsakelig fra Rogaland og Finnmark og ellers stikkprøver, og fant også noen nye saker fra høyere rettsinstanser. Han gjennomgikk alle landets sakefall frem til 1660. Næss landsdekkende undersøkelse er siden supplert med flere landsdelundersøkelser. Flere av disse lener seg på Næss forskning og har anvendt hans register i kombinasjon med «trolldomsarkivet» som kildegrunnlag. Konklusjonen i samtlige arbeider er at Næss antall trolldomsprosesser må nedjusteres samtidig som svært få nye trolldomsprosesser er oppdaget. Hva skjer om man går utenom avskriftsarkivet og gjennomgår originalkilder på ny? Ellen Alm (f.1973), utdannet historiker (UiT), museumsconservator NMF. Ansatt som førstebibliotekar ved NTNU Universitetsbiblioteket, Gunnerusbiblioteket (spesialsamlingene). Hun har på gang et forskningsprosjekt vedrørende undersøkelser av trolldomsprosesser i Trondhjems len.

Haakon Sørli: «Geistlighetens rolle i trolldomsprosessene i Finnmark 1620-1692».

Rettsprotokollene viser tidvis stor forskjell mellom normativ regulering og praksis i Finnmark. Dette er også tilfellet i trolldoms materialet, allikevel var bare en minoritet av prestene med i prosessene. Hva slags roller spilte prestene i prosessene og hvordan endret disse rollen seg over perioden?

Haakon Sørli (f. i Hamar 1995), Skrev en bachelorgrad om forholdet mellom statsbygging og trolldomsprosessene i Finnmark under veiledning av Johannes Dillinger. Skrev en mastergrad om geistlighetens rolle i trolldomsprosessene i Finnmark under veiledning av Rune Blix Hagen i 2020.

Børge Figenschau: «Trolldomskriminalitet i forhold til annen kriminalitet i Vardøhus len mellom 1610 og 1660»

Jeg ønsker å presentere kriminalitetsutviklinga i Vardøhus len i perioden 1610 til 1660. Trolldomskriminalitet er et av kjennetegnene for epoken og jeg vil i foredraget vurdere trolldomskriminalitetens plass i det totale kriminalitetsbildet i Vardøhus len. Noe slikt har aldri tidligere vært gjort og har vært et savne ved tidligere trolldomsforskning.

Børge Figenschau, Historiker og lektor

Forslagsstiller og sesjonsleder er Rune Blix Hagen, førsteamanuensis emeritus ved AHR, UiT

MINNEPOLITIKK I DET NORDK-SOVJETISKE GRENSELANDET: Monumenter, seremonier, narrativ

Denne sesjonen tar for seg politikk knyttet til minner om andre verdenskrig i det norsk-sovjetiske/russiske forholdet, med fokus på diplomatiske dragkamper som har utspilt seg mellom de to nabostatene som del av de bilaterale relasjonene under den kalde krigen og i den postsovjetiske perioden. Minner om krigen har spilt en viktig rolle som samlende referansepunkt i både norsk og sovjetisk offentlighet gjennom etterkrigstida, og i denne sesjonen ser vi nærmere på noen hendelser fra krigen som har blitt tillagt særlig betydning i de norsk-sovjetiske relasjonene. Gjennom avduking av monumenter og jevnlig minneseremonier ble enkelte hendelser fra krigen minnet i fellesskap mellom Norge og Sovjetunionen allerede under den kalde krigen, som del av en særegen naboskapspolitikk. Dette gjelder særlig minnet om Den røde armés frigjøring av Øst-Finnmark i oktober 1944. Andre hendelser fra krigen, som de norske partisanenes innsats på sovjetisk side, var lenge svært vanskelig å tematisere, men har fra 1990-tallet gradvis blitt gjenstand for et minnefellesskap på tvers av den norsk-russiske grensen i nord. Som vi skal se, har begrepsbruk og symbolikk knyttet til de

[Type here]

grenseoverskridende krigsminnene tidvis vært gjenstand for sterk strid, hvor minnene fra krigen ble viklet inn i sikkerhetspolitiske spenninger og trusselbilder. Sesjonsforslaget springer ut av prosjektet Memory politics of the North, 1993-2023 (NORMEMO), som tar for seg minnepolitikk i de norsk-russiske relasjonene og i Nordvest-Russland gjennom den postsovjetske perioden.

- **Joakim Aalmen Markussen** (UiT Norges arktiske universitet): Frigjøringsmonumentet i Kirkenes: Kollektive minner som sikkerhetspolitisk verktøy 1945-1952
- **Kari Aga Myklebost** (UiT Norges arktiske universitet): Dragkamp og balansegang. Frigjøringsmarkeringene i Kirkenes 1954-1994
- **Petia Mankova** (UiT Norges arktiske universitet): Minner om partisanene i nord: norsk-russisk transnasjonal dynamikk

OM Å BEDØMME EN PhD I HISTORIE – Kravet om ‘høyt faglig nivå’ når det gjelder ‘teoretisk grunnlag’ – en rundebordsdiskusjon

Hvordan bedømmes en PhD i historie? Og hvordan bør den bedømmes? Hva innebærer det at en avhandling skal ha «et høyt faglig nivå» når det gjelder «teoretisk grunnlag» for PhD-avhandlinger i historie? Stemmer det at dette punktet ofte fremheves ofte som en svakhet og sjelden som en styrke i komitéinnstillinger? Hvordan bør vi anvende dette kravet? Hvilke følger bør det ha for kurs for og veiledning av PhD- kandidater?

Rundebordsamtalen vil ta utgangspunkt i i ‘Veiledning om bedømmelse av norske doktorgrader’ vedtatt av Det norske universitetsrådet. Medlemmer av komitéer for vurdering av norske PhD’er får lenke til denne når de blir oppnevnt. I punkt 3.2. står det: "I bedømmelsen av avhandlingen legges det spesiell vekt på om avhandlingen er et selvstendig og helhetlig vitenskapelig arbeid på høyt faglig nivå når det gjelder problemformuleringer, metodisk, teoretisk og empirisk grunnlag, dokumentasjon, behandling av litteratur og fremstillingsform. Det er spesielt viktig at det blir vurdert om materialet og metodene er tjenlige for de spørsmål som reises i avhandlingen, og om argumentene og konklusjonene som fremføres, er holdbare. Avhandlingen skal bidra til ny faglig kunnskap og ligge på et nivå som tilsier at det vil kunne publiseres som en del av fagets vitenskapelige litteratur."

Samtalen vil bli arrangert av Den norske forskerskolen i historie, og vil ledes av professor og leder for Den norske forskerskolen i historie Hanne Hagtvædt Vik, professor, Universitetet i Oslo, og Ingeborg Synnøve Nortvedt Bjur, stipendiat, Universitetet i Oslo.

Deltakere i panelet:

- Professor May-Brith Ohman Nielsen, professor, Universitetet i Agder
- Professor Jan Heiret, professor, Universitetet i Bergen
- Professor Kristin Asdal, professor, Universitetet i Oslo
- Pål T. Sandvik, professor, NTNU
- Susann Holmberg, stipendiat, Universitetet i Oslo

Grunnlagsdokumenter for diskusjonen:

- Det norske universitetsrådet, 1996 og senere oppdatert, ‘Veiledning om bedømmelse av norske doktorgrader’ <https://www.uio.no/om/regelverk/forskning/forskerutdanning/dgrbed.html>
- Ryymin, Teemu Sakari, Astrid Andresen og Jan Heiret, «[Hovedtendenser i norsk historievitenskap 1969-2015 belyst gjennom doktoravhandlinger](#)», *Historisk tidsskrift* 02/2019, 130-166.

Nettsiden til Den norske forskerskolen i historie hvor det finnes informasjon om kurs i teori og metode og ulike fordypningskurs arrangert i 2018-2021: <https://www.hf.uio.no/iakh/english/research/the-norwegian-graduate-school-in-history/>

[Type here]

NORGES YTTERSTE GRENSER I MIDDELALDEREN

I løpet av høymiddelalderen ble Norges politisk-territorielle grenser til naborikene Danmark og Sverige stadfestet gjennom gjensidige avtaler, som i sin tur skapte fastere rammer for innenriks- og utenrikspolitisk handling i og rundt det norske kjernelandet. Situasjonen i rikets mer perifere områder forble imidlertid uoversiktlig middelalderen igjennom. Skillene mellom norske og utenlandske sfærer på Nordkalotten var diffuse, ustabile og uensartede, og forskere som befatter seg med regionens eldre historie operer ofte med ulike grensekonsepter, ikke bare politiske, men også etniske, språklige, religiøse og økonomiske. Det er dessuten vanskelig å slå fast om den norske kronens nordatlantiske skattland falt innen- eller utenfor den «norske» riksfæren. Sesjonen tar for seg noen av de teoretiske og metodologiske problemer tilknyttet forskning på grenser og grenseområder i disse regionene i middelalderen.

Sesjonens første innlegg tar utgangspunkt i den tidvis betente offentlige debatten tilknyttet grenser og samisk tilstedeværelse i nord. Ved analyse av tilsynelatende motstridende kilder, skal søkelyset settes på noen av de hyppigst debatterte grensemerkene, samt de faghistoriske utviklingene som har påvirket – og fortsatt påvirker – tolkninger av disse. Sesjonens andre innlegg tar for seg den tidvis urolige situasjonen på Nordkalotten i senmiddelalderen, og ser på hvilke aktører – både kongelige og andre – som involverte seg i «utenrikspolitikken» i nord. Det siste innlegget drøfter spørsmålet om hvem – kongen eller aristokratiet – som hadde ansvar for rikets perifere territorier og samfunn i Nord-Atlanteren i senmiddelalderen.

- Astrid Marie Mellem Johnsen – Malangr, Wegestaf og Lynghespufuu – omstridte grensemerker i nordnorsk middelalderhistorie? Et spørsmål om kildekritikk.
- Stefan Figenschow – Fra kongelig kapell til erkebisperike – utenrikspolitiske aktører i nord.
- Ian Peter Grohse – “til kronen ock i Nordmenne hender” – Riksrådets kamp om skattlandene ca. 1468-1536.

EN NASJONAL ALUMINIUMSTRATEGI PÅ AVVEIE: Tom Fearnley og møtet med den tyske okkupasjonen

Knut Sogner, professor, Handelshøyskolen BI

Var det Tom Fearnleys organisering av den norske deltagelsen i finansieringen av tyske Nordisk Lettmetall som indirekte la grunnlaget for statlig eierskap i Norge etter krigen? Det er vel kjent at styremedlemmet Tom Fearnley ikke ble oppnevnt i Norsk Hydros styre i 1946 fordi regjeringen – som hadde overtatt den store tyske eierposten – ikke ville ha ham. Denne presentasjonen argumenterer for at det var mye viktigere at nettopp Fearnley ville vært den naturlige leder av et privat norsk konsortium bak en privat norsk aluminiumsindustri etter krigen, på det samme grunnlaget som staten etablerte med Årdal og Sunndal Verk (og stor eierpost i Norsk Hydro) på basis av den tyske krigssatsingen. Fearnley hadde et bredt engasjement i norsk aluminium før krigen. Han hadde vært styremedlem i Norsk Hydro siden 1926 og vært med på Norsk Hydro begynnende aluminiumsatsing. Han hadde ledet et konsortium som i 1937 hadde kjøpt seg opp i den etablerte norske aluminiumprodusenten Naco. Han var knyttet til den norske kunnskapsbedriften Elektrokemisk som fra midten av 1930-tallet solgte den beste produksjonsmetoden for aluminium i verden (og som den tyske okkupasjonsmakten tok sikte på å bruke). Den skjebnesvangre investeringen i Nordisk Lettmetall i 1941 (via Norsk Hydro) brakte også en ny privat investor inn i bildet: Orkla. I Orkla var Fearnley dominerende styremedlem og selskapet var i 1940-årene på vei til å bytte ut gruveinvesteringer med industriinvesteringer. Både i Orkla- og i Norsk Hydro-styrene satt Fearnley sammen med den svenske familien Wallenberg som hadde betydelig tilgang på kapital. En av investorene i Nordisk Lettmetall var kapitalsterke Storebrand, en annen var Fearnleys fetter Johan H. Andresen, som i tillegg til å være personlig formuende også var storeier og styremedlem i Andresens Bank.

[Type here]

DEPORTASJON AV SØLVTYVER TIL FINNMARK

Bjørn Ivar Berg, forsker, dr. philos. Norsk Bergverksmuseum, Kongsberg

En av de største sakene som er avdekket med sølvtyverier ved Kongsberg Sølvverk involverte bygdefolk på Hedemarken som helere. De ble pågrepet ved en politiaksjon i 1762. Hovedmennene satt i varetekt på Kongsberg i fem år og ble dødsdømt, men benådet og deportert til Finnmark. To av dem fikk ettersendt koner og barn. Familiene levde siden et vanlig liv som bønder, fiskere, håndverkere, lærere og klokkere i Alta.

Saken er én av over hundre saker, med i alt mer enn 500 involverte, som er presentert i boka *Sølvtyverier på Kongsberg 1623–1861* (Museumsforlaget 2020). Saken med hedemarkingene viser hvordan myndighetene lokalt på Kongsberg og sentralt i København håndterte kriminalitet, med ulike nyanser av brutalitet, tilfeldigheter og humanitet – det siste viste seg ikke minst ved hvordan statsapparatet helt til topps fikk gjennomført ettersendingen av koner og barn fra Vang. Staten brukte spesiallovgivning og særdomstoler for å forebygge, etterforske og pådømme denne spesielle typen forbrytelser, rettet mot statens egen bedrift. Mange av sakene var i likhet med hedemarksaken komplekse, med utbredte helernetter som formidlet sølvet fra tyver blant arbeidsstokken til sluttbrukere – som regel gullsmeder i byene eller bygdesølvsmøder.

Deportasjon til Nord-Norge var ment å ha en avskrekkende – allmennpreventiv – virkning, men ble også brukt av staten som et redskap for bosetting og fornying av nordområdene, med mer eller mindre hell i begge tilfeller.

GRENSESPRENGENDE BERGVERKSDRIFT

Finn Erhard Johannessen, professor Universitetet i Oslo:

I mitt foredrag vil jeg ta for meg overskridelse av grensen mellom jordens indre og jordoverflaten, mellom den levende og døde natur og mellom fantasi og virkelighet.

På 1500- og 1600-tallet fantes det forestillinger i Europa om at mineraler og metaller ble dannet i jordens indre og steg oppover samtidig som de utviklet seg i edlere retning og tilslutt brøt fram i jordoverflaten. I den paracelsianske tradisjonen ble mineraler sett på som levende organismer som vokste oppover som planter.

Man kan spørre om dette fikk noen praktisk betydning først og fremst for bergverksdriften. Ble slike teorier lagt til grunn når man skjerpet, det vil si prøvde å finne nye metallforekomster? Svaret er i all hovedsak nei. Skjerping var en empirisk fundert virksomhet, der det eneste spekulative innslaget kunne være bruk av ønskevist.

Men det fantes ett unntak, og det var i Norge, i Årdal i Sogn. Her lå det et kobberverk på begynnelsen av 1700-tallet eid av kongen med en tysk direktør som var fullblods paracelsianer. Han mente ikke bare at metaller steg oppover fra jordens indre og ble edlere underveis, men også at de søkte mot de høyeste punktene på jordoverflaten. Det siste var kanskje hans egen idé. Et slikt punkt kalte han centrum metallicum. Like i nærheten av Årdal ligger Horrungene eller Vest-Jotunheimen, et av de høyeste områdene i landet. Årdal lå altså i utkanten av dette, og fjellene var følgelig fulle ikke bare av kobber, men av gull og sølv og flere andre metaller. Dette lot kong Frederik IV som eide kobberverket, seg overbevise om, og resultatet ble et enormt underskudd.

I foredraget går jeg nærmere inn på teoriene og kildene til direktørens oppfatninger og spør hvordan det kan forklares at kongen var med på notene. Jeg har behandlet temaet i en artikkel i *Business History* i 2019.

[Type here]

KAPITALISMENS MANGE ANSIKT: Tiårene omkring 1900

Sesjon 1

Ordstyrer: Lars Fredrik Øksendal, stipendiat, NHH/Sparebankstiftelsen

- Andreas Dugstad Sanders, NTNU, *Utviklingen av internasjonal ressursregulering 1870-1930*
- Kasper Hage Stjern, NTNU, *Norsk skogregulering rundt 1900*
- Harald Espeli, Handelshøyskolen BI, *En rettferdig fordeling av skattebyrdene? Beskatningen av aksjeselskaper frem til 1921*
- Pål Thonstad Sandvik, NTNU, *De lange røttene til den skandinaviske modellen, fremveksten av en mer aktiv offentlig sektor i Norge, Sverige og Danmark 1875-1914*

AT UDFORDRE POLITISKE GRÆNSER: Bondepolitikk og demokratisering på 1800-tallet

Denne session vil diskutere hvordan bondebevægelser bidrog til et skifte i politisk kultur og til demokratisering i Norge og Danmark i 1800-tallet. Både i Norge og Danmark utviklet de seg fra 1830'erne og frem sterke og velorganiserte bondebevægelser, som utfordret grensene for acceptabel politisk kommunikasjon og måter å bedrive opposisjon på. Pga. indre restriksjoner inkluderes ikke et svensk perspektiv som ellers oprindeligen var tanken.

Med bondebevægelserne ble den individualiserte politikk forbeholdt de beste menn nettopp utfordret og underminert av ansatser til en organisert parti- og massepolitikk nedefra. Agitasjon, møter, valg samarbeide, nominasjon og partidannelser fulgte bønderne i deres inntog på de politiske arenaer. Alt dette brøt fundamentalt med de rådende politiske moralnormer og tidens dannelsesideal. Allikevel er bondebevægelserne og bondeaktører ofte oversett i den politiske historieskrivning.

Forskningen i dansk demokratihistorie har især fokusert på utviklingen av en veluddannet liberal middelklasse, hvis ideal om en liberal forfatning utfordret den evigværende stat og førte til dannelsen av en representativ styreform. Bondeaktører har typisk en statistrolle i fortellingen om nasjonalliberale leders politiske ideer og handlinger. Norske bonders deltagelse i det politiske liv etter 1814 er langt mer velbeskrevet, ikke minst i de senere år. Allikevel har begreper som «embetsmannsstaten» og «den borgerlige rettsstat» fremhevet embedsmenn, men også menn fra borgerskapet, som de førende politiske aktører. Bondeopposisjonen i 1830'erne fikk begrenset suksess og ebbede ut før slut 1840'erne, som Jens Arup Seip har beskrevet det.

I denne session vil vi argumentere for, at bondebevægelser spilte en avgjørende rolle for utviklingen av demokratisk politisk kultur i 1800-tallet. Bondebevægelsernes etablering av veldrevne organisasjoner med valgkamper, politiske møter og adresseproduksjon ble i samtiden oppfattet som en trussel mot den etablerte orden, men la faktisk grunnen for det vi idag kjenner som massepolitikken. Også på regionale og nasjonale parlamenter agerte bondeaktører anderledes enn deres modparter bestående av borgere, embedsmenn eller godseiere. Bønderne etablerte parti-lignende grupper som førte en interesse-politikk: En politikk som søkte å representere bestemte sosiale interesser. Politiske partier, som representerer bestemte sosiale interesser, danner grunnlaget for det 20. århundres parti-demokrati, men i samtiden ble det oppfattet som ganske radikalt av den politiske elite. Bøndernes interesse-politikk utfordret nemlig det eksisterende, liberale politikk-ideal om en opplyst politikk samtale mellom særlig velkvalifiserte menn, som den rette vei til å representere alle interesser.

Sessionen vil bestå av papirer av Eli Morken Farstad, Anne Engelst Nørgaard, Knut Dørum og Trond Bjerkås, som vil diskutere utvalgte cases under det overordnede tema.

[Type here]

«ETSTED MÅ VEL GRENSEN GÅ?» Norske veivalg i møte med nazismen

Forsøket på å gjøre Norge til et totalitært nazistisk «folkefellesskap» under andre verdenskrig utgjorde en fundamental utfordring for nærmest hele det norske samfunnet. Etablerte juridiske og moralske grenser ble systematisk utfordret. Institusjoner, organisasjoner og grupper måtte kontinuerlig vurdere hvor langt man ville gå i å akseptere stadig nye krav fra NS og okkupasjonsmakten. Pragmatiske hensyn ble kontinuerlig veid opp mot ønsker om å forsvare i det minste noen av førkrigstidens normer. Noen grupper og samfunnsinstitusjoner klarte å dra opp nye grenser og forsvare dem. Andre ble derimot drevet fra skanse til skanse, som for noen resulterte i at man ble deltakere i uhyrlige nazistiske overgrep. Men hvorfor ble forskjellene så store?

Øystein Hetland, HL-senteret: «Man kunne ikke sette hardt mot hardt hele veien.» Norsk politi på hælene.

Norsk politi havnet allerede fra 9. april i intimt samkvem med okkupanten, som kom til å vare krigen ut. Til tross for at dette i stadig større grad betød deltakelse i grove nazistiske overgrep ble polititjeneste som sådan ikke kategorisk bedømt som upatriotisk hverken av de fleste politifolk selv, hjemmefrontledelsen eller eksilregjeringen. Hvordan endte politiet opp her?

Nicola Karcher, Høgskolen i Østfold : «La min samvittighet være min rettesnor!» Norske lærere og nazismen.

Skolen var blant de første samfunnsinstitusjoner forsøkt nazifisert i Norge. Som svar meislet skolefolket ut en felles, overordnet motstandslinje som flertallet av de norske lærerne sluttet opp om. Skolefrontens samlende verktøy var paroler som fokuserte på det som ble oppfattet som sentrale norske fellesverdier. Hvilke slagord ble brukt i parolene, hva var de mest sentrale kampsakene, og hvordan prøvde man å oppnå bredest mulig støtte for holdningskampen?

Øivind Kopperud, HL-senteret: «Man skal lyde Gud mer enn mennesker.» Kirkelige veivalg under krigen.

Under andre verdenskrig viste den norske kirke stort mot – om enn sent – i sine forsøk på å adressere behandlingen av jødene. Denne delen av «kirkekampen» førte ulike teologiske retninger sammen i motstand mot Quislings regime. Men hvilke avveininger gjorde kirkelederne under denne kampen? Ble kirkens forsvar av jødene svekket fordi den prioriterte andre hensyn?

Sigurd Sørli, Institutt for forsvarsstudier ved Forsvarets høgskole: «Vi norske offiserer har gjort vår plikt»: Forsvarets historieskriving om kampene i 1940

Det var mange eksempler på handlingslammelse og sviktende kampvilje blant norske offiserer under Nazi-Tysklands invasjon våren 1940. Under den påfølgende okkupasjonen meldte en uforholdsmessig stor andel av offiserskorpset seg inn i NS, og svært mange fylte ledende stillinger i statsapparatet. Etter krigen gikk ryktene om at offiserene hadde sviktet i nasjonens skjebnestund. Hvordan ble det potensielt følsomme spørsmålet om offiserenes svik og svikt behandlet i Forsvarets egen historieskriving etter 1945, og hvorfor fikk fremstillingene den formen de fikk?

Sesjonsledere: Nicola Karcher (Høgskolen i Østfold) og Øystein Hetland (HL-senteret)

ERFARING OG KUNNSKAP I SAMISK FORTID OG HISTORIE

I det nylig lanserte *Samenes historie fra 1751 til 2010* vektlegger redaktørene at bokens mål er å gi et nytt historiefaglig bidrag til historien om samenes liv. Her fremheves *produksjon av vitenskapelig kunnskap* om det samiske som hovedanliggendet med boken.

Personlige erfaringer står sentralt i den granskningen av fornorskingspolitikk og urett overfor samer, kvener og norskfinner som Stortinget igangsatte i juni 2018. Formålet til granskningen som Sannhets- og forsoningskommisjonen skal gjennomføre, er å legge «grunnlag for anerkjennelse av samers og kveners/norskfinners erfaringer i møte med norske myndigheters politikk, og de konsekvensene disse erfaringene har hatt for den som grupper og individer.»

[Type here]

Forholdet mellom kunnskap, produsert i henhold til faglige prosedyrer og standarder, og det mennesker personlig har opplevd og erfart, er et kjernesporsmål innen humanistisk tenkning og forskning. I denne sesjonen diskuteres forholdet mellom (produksjon av) vitenskapelig kunnskap og personlig og kollektiv historisk erfaring, med utgangspunkt i samisk historie.

Innledere og titler:

- Astri Andresen, professor, UIB – Rettighetstap i forskning og som erfaring
- Einar Niemi, professor emeritus, UiT – Jordsalgsloven for Finnmark 1902 og norsk minoritets- og urfolkspolitikk – bruk og misbruk, myter og realiteter
- Torjer Olsen, professor, UiT – Linjer på kryss og tvers? Metodologiske refleksjoner om forholdet mellom forskersamfunn og urfolkssamfunn i historiske framstillinger
- Ketil Zachariassen, førsteamanuensis, UiT – Kautokeinoopprøret 1852 – religiøst opprør eller kamp mot norsk kolonialisme? Vitskap, kollektiv erfaring og historiebruk

Leder av sesjonen: Teemu Ryymin, professor, UiB

KVEN VAR EIGARANE AV SAGAHANDSKRIFTER I NOREG I MELLOMALDEREN?

Klaus Johan Myrvoll, Professor i nordisk språkvitenskap, Universitetet i Stavanger

Dei største boksamlingane i Noreg i mellomalderen var visseleg i kyrkjeleg eige: Klostera, dei sentrale kyrkjene, domkapitla og bispesæta må ha sete med store boksamlingar. Det gjeld fremst av geistleg litteratur på latin, og me finn lite eller inkje av norrøne, verdslege bøker hjå dei kyrkjelege institusjonane. Geistlege kunne byggja seg opp eigne boksamlingar, men her òg finst det fåe vitnemål om interesse for heimleg norrøn litteratur. Eit velkjent undantak er lista over boksamlinga åt biskop Arne Sigurdsson av Bergen (d. 1314), som femnde om både teologiske og grammatiske bøker på latin og norrøne bøker, m.a. fleire sagahandskrifter.

Kva veit me om eigarane av gamalnorske handskrifter i mellomalderen? Den viktigaste kjelda til kunnskap om dette er handskriftene sjølve, dei som er overleverte ned til vår tid. Ein god del av desse har eigarpåskrifter eller andre notisar som avslører eigarar og brukarar av bøkene. Desse har vore studerte før, m.a. av Anne Holtsmark (i *Boken om bøker*, 1932) og av ymse utgjevarar av norrøne tekster, men på grunn av ei noko ustød identifisering av personane og ættebakgrunnen deira har ein ikkje kunna draga dei fulle konsekvensane som materialet i røynda byr inn til. I dette føredraget vil eg sjå nærare på eit knippe handskrifter der me kan seia noko kvalifisert om kven som har ått dei, i visse tilfelle òg kven som kan ha tinga dei i fyrste omgang. Desse inkluderer hovudhandskriftene til *Barlaams saga ok Josaphats*, *Strengleikar*, *Snorres Óláfs saga helga* og *Sverris saga*. Det syner seg at handskriftene i dei tilfella det lét seg gjera å påvisa eigarar, har høyrte til det aller øvste sjiktet av aristokratiet eller tjenesteadelen i Noreg. Handskriftene vitnar om ei sterk norsk litterær interesse innanfor denne samfunnsgruppa og er soleis med på å fylla ut det biletet me har av produksjon og utbreiing av norrøn litteratur i mellomalderen.

«DEN FYSTE BIBELEN PAA NORSK». Fyrebilsbibelen (1921) – ei bokhistorie

Anders Aschim, professor, Høgskolen i Innlandet

«Merkelegaste tiltaket Studentmållaget har gjort.» Dette skreiv presten Sigurd Fjær i eit tilbakeblikk på arbeidet til «Bibelnemndi åt Studentmållaget i Oslo», som resulterte i den første fullstendige bibelomsetjinga til nynorsk. *Bibelen eller Den heilage skrifti: Dei kanoniske bøkene i Det gamle og Det nye testamentet* kom ut for hundre år sidan, sommaren 1921.

Denne første fullstendige bibelomsetjinga til nynorsk, oftast berre kalla «Fyrebilsbibelen», var ein milepæl i norsk kyrkjehistorie, språkhistorie og kulturhistorie som fortener auka merksemd og fordjupa studium i jubileumsåret. Det midlertidige i nemninga er berre eitt av fleire påfallande trekk

[Type here]

ved denne bibelutgåva. Eit anna er utgjevaren: «Utgjeven av bibelnemndi aat Studentmaallaget i Oslo», står det på framsida, ikkje «Det norske Bibelselskabs Forlag», som ventande var. Eit tredje er arbeidsmåten. Omsetjinga av «Fyrebilsbibelen» var eit stort dugnadsprosjekt med heile tjue ulike teologar og lekfolk bidragsytarar.

Kvifor vart det slik? Kva var bakgrunnen for denne bibelomsetjinga? Korleis vart ho til? Kva karakteriserer denne bibelutgåva? Korleis vart ho motteken, og kva har ho betydd?

PLANETARKIVET, BERGSON OG HISTORIEN

Kjetil Jakobsen, professor, Nord universitet

Planetarkivet (Les Archives de la Planète) er verdens største samling av tidlig fargefotografi. Mellom 1909 og 1931 tok Kahns «operatører» 72 000 autochromes (lysbilder i farger) og 183 000 meter film fra 50 land. Målet var å dokumentere verden, slik den fremstod tidlig på 1900-tallet ved "å skape en fotografisk oversikt over jordas overflate slik menneskene bebor og utvikler den ved inngangen til det 20. århundret, for slik å fiksere virksomhet og former for menneskelig aktivitet som er dømt til snart å gå under.» Planetarkivet inngår i Albert Kahn-museet og flytter i november 2021 inn i et nytt signalbygg som er lagt til Albert Kahns utopiske «verdenspark» i Boulogne, sørvest for Paris.

De første tiårene av det 20. århundre var verdensparken sentrum for den såkalte Boulognekretsen som ble ledet av filosofen Henri Bergson (1859-1941) og finansiert av Kahn og omfattet forskningsinstitusjoner, tidsskrifter og høyteknologiske arkiver. Boulognekretsen ble blant annet utgangspunktet for Folkeforbundets Komité for intellektuelt samarbeid, som hadde Bergson som sin første president og som etter 1945 ble videreført i FN-regi under navnet UNESCO. Bergson hadde et omfattende internasjonalt engasjement; viktigst var kanskje arbeidet som spesialutsending i Washington under første verdenskrig, der han inviterte professorpresidenten Wilson til å ta USA inn i krigen på fransk side på et særegent filosofisk grunnlag («de 14 punktene»).

Bergson var kritisk til sin samtids historievitenskap, som han betraktet som nasjonalistisk og preget av et etterpåklokt og reduserende syn på livet. Filosofen kritiserte historikernes ensidige fokus på skriftlige kilder, og støttet Kahns arbeid med å utvikle tidens nye medier – film og foto – som kunnskapsmedier. Som filosof formulerte Bergson en alternativ tenkning om tid og historie orientert rundt begrepet *durée* (varighet).

Innlegget vil presentere og vurdere Bergsons prosjekt for en annen historieskrivning og se det i sammenheng med hans arbeid med Planetarkivet og hans store internasjonale engasjement.

LOST IN TRANSITIONALISM: Refleksjonar omkring fleirkulturell lokalhistorie.

James Godbolt, professor i historie, Universitetet i Sørøst-Norge

I 2020 gav eg ut boka *Nesten norsk. Det flerkulturelle Drammen 1970-2020*. Med utgangspunkt i gransking av det fleirkulturelle Drammen, 1970-2020, handlar dette innlegget om korleis det artar seg å drive lokalhistorieforskning og -formidling om norske lokalsamfunn i møte med innvandring og integrering. Korleis påverkar den fleirkulturelle konteksten lokalhistorieforskning? Kva som er likt og ulikt ved å skrive lokalhistorie om homogene samfunn og lokalhistorie om heterogene samfunn? Eg presenterer som grunnlag for diskusjon refleksjonar rundt arbeidet med Drammens fleirkulturelle historie: tilnærming og perspektiv, kjeldegrunnlag, formidling og resepsjon.

[Type here]

CROSSING URBAN LEGAL BOUNDARIES: Foreigners and the Law in Late Medieval Aberdeen

Edda Frankot, førsteamanuensis, Nord Universitet

Scotland had few resident merchants from abroad in the later middle ages. As such, Scottish burghs did not have to facilitate the presence of foreign communities, for example by allowing them to administer their own justice. As a result, traders from the Low Countries, France, England and northern Europe (including Norway) had to bring their cases before the regular Aberdeen courts in case of conflicts. This paper will investigate the treatment of foreigners by these courts: were they dealt with similarly as Aberdonian (or Scottish) merchants or were there invisible legal boundaries between burgh and guest?

KONFLIKT OG KONTROLL I NORD. Politiske, sosiale og etniske konfrontasjoner på Nordkalotten de første tiårene på 1900-tallet.

Jan Oskar Bodøgaard, forfatter

På begynnelsen av 1900-tallet gjennomgikk Europa store politiske og sosiale endringer med krig og revolusjon, oppløsning av gamle keiserrikker og opprettelse av nye nasjonalstater. Også på Nordkalotten, løselig avgrenset til Skandinavia nord for polarsirkelen og den nordvestre del av Russland, samt havet utenfor, Barentshavet, var det uro og konflikter, dels som en konsekvens av de dramatiske forholdene ute i Europa, dels grunnet lokale og nasjonale forhold. Noen eksempel:

Under første verdenskrig forsøkte tyske ubåter å stanse skipstrafikken med viktige krigsforsyninger over Barentshavet til Russland. Flere handelsskip ble senket, også norske.

I 1918 gikk finske hvitegardister inn i det russiske området Petsjenga ved grensa til Norge. Britiske soldater, som hadde gått i land i Murmansk, og russiske rødegardister slo tilbake og presset de finske styrkene ut.

Mye som en konsekvens av norske myndigheters frykt for manglende nasjonal lojalitet hos den kvenske/norskfinske og samiske befolkninga ble den norske statens fornorskningsspolitikk intensivert på begynnelsen av 1900-tallet.

Påvirket av den revolusjonære utviklinga i Russland og av første verdenskrigs økonomiske konsekvenser erklærte arbeiderbevegelsen krig mot militarismen og borgerstaten. Mest dramatisk kom dette til uttrykk i nord gjennom streiker og ulike former for antimilitær aktivitet.

I mars 1920 flyktet den nordrussiske regjeringa i Arkhangelsk gjennom isen i Kvitsjøen til Norge. Over tusen flyktninger ble tatt hånd om, først i Tromsø, senere ble de internert på Værnesmoen og Jørstadmoen. I Norge førte dette til blandete reaksjoner.

Hovedfokuset vil være på konfliktene og utviklingstrekkene som utspant seg innenlands og mellom nabostater, mistroen overfor utenlandske statsborgere og egne lands etniske minoriteter, og frykten for krig og revolusjon. Det er dette som vil bli løftet frem og forsøkt satt inn i større historiske og samtidige sammenhenger, som gjør at årsaker og drivkrefter vil bli synliggjort.

Jan Oscar Bodøgaard har bakgrunn fra Forskolen for sivile vernepliktige og videregående skole. Han har skrevet historiske artikler i dagspressen, årbøker og tidsskrifter, var medforfatter av bøkene Start pressen! Avisene i Bodø gjennom 150 år (2012) og Andre tider i Norge nu. 100 års historie sett fra Folkets Hus i Bodø 1920 - 2020 (2020) og i 2016 kom han med boka Landing i Bodø. Litterære bilder 1816- 2016. På Historiedagene vil han presentere et tema han har jobbet med de siste par årene: politiske, sosiale og etniske konfrontasjoner på Nordkalotten de første tiårene på 1900-tallet. Forhåpentligvis vel det ende opp med ei bok i 2022.

[Type here]

KAPITALISMENS MANGE ANSIKT: Tiårene omkring 1900

Sesjon 2

Ordstyrer: Pål Thonstad Sandvik, NTNU

- Eyvind Bagle, USN / Maritimt museum, *Norsk eksport av naturis, 1850-1920*
- Ingebjørg Eidhammer, Teknisk Museum, *Norsk eksport av øl 1860-1890*
- Lars Fredrik Øksendal, NHH/Sparebankstiftelsen, *Samfunnsbyggere og iscenesettere, sparebankene som allmennyttige givere før 1914*
- Nils Ivar Agøy, USN, *Kirken og kapitalismen*

DØD OG OVERLEVELSE: ulike perspektiv ved bruk av Norsk Historisk Befolkningsregister

Petja Lyn Langholz, stipendiat (UiT): *Adult mortality by parental social class among women and men born in early 20th century rural Northern Norway*

Previous research has indicated that childhood socioeconomic conditions are associated with later-life health and mortality. I will present preliminary findings of a study on adult mortality by parental social class based on a cohort of women and men born in Troms in the early 20th century. I will also discuss the challenge of applying a social class scheme to occupational life course data from a time and place, where farming and fishing dominated the occupational landscape.

Gunnar Thorvaldsen, professor emeritus (UiT): *Drikkevann, død og data*

I 1919 bygde Tromsø kommune en demning i Slettaelva på den fjellrike Kvaløya vest for byen som de koblet via et undersjøisk rør til byens vannforsyningsystem i 1920. Det ble sagt at fra å ha Norges verste drikkevann, fikk de nå landets beste. For å undersøke hvilken effekt dette hadde på barnedødeligheten, ble et datasett med begravelser i perioden før og etter analysert med hensyn til aldersgrupper og dødsårsaker.

Emre Sari stipendiat (UiT): *Transgenerational Health Effects of In Utero Exposure to Economic Hardship: Evidence from Preindustrial Southern Norway*

We studied whether *in utero* exposure to economic hardship during and around a grandmother's pregnancy has a transgenerational effect on her grandchildren's health condition. We used individual-level three-generation data set covering the people born between 1734 and 1840 in the municipality of Rendalen in Norway. We found that the grandchildren whose grandmothers gave birth in the years of economic hardship lived ten years longer than the grandchildren whose mothers were born in the years of economic well-being. This impact was only observed among the grandmothers that belong to the lowest social classes, while no direct effect was detected among those from higher social classes. Our results also showed that, in the higher social classes, harsh economic conditions during and around a grandmother's pregnancy make a transgenerational impact, deteriorating her grandchildren's health through "scarring" the mother's health.

Sesjonsleder: Norsk historiedemografisk nettverk

REGIONAL KRAFTFORSYNING I EIN INTERNASJONAL KONTEKST

Graden av nasjonal kontroll over produksjon og distribusjon av elektrisk kraft har vore eit stridsspørsmål sidan norske vassdrag tok til å verta kjøpte opp med tanke på utbygging mot slutten av 1800-talet. Synet på nasjonal kontroll over vasskraftressursane og avkastinga frå dei har endra seg sterkt i løpet av dei siste tiåra. Etableringa av kraftmarknaden med sal av elektrisk kraft og eit skille mellom produksjon og distribusjon frå 1990-åra har i særleg grad vore med på å internasjonalisera ei kraftforsyning med sterke regionale kraftforetak. Etter år 2000 har vasskrafta si rolle som fornybar energi og som del av avkarboniseringa gjort det mogleg for norske kraftselskap å ta på seg ei viktig rolle i det såkalla grønne skiftet. Det grønne skiftet vert rekna som ei internasjonal

[Type here]

megatrend, der kraftselskapa sjølv må balansere heimlege og utanlandske forventingar. Sesjonsinnleiarane vil med utgangspunkt i eit av dei regionale kraftforetaka, BKK i dagens Vestland, tematisera oppkomsten og utviklinga av selskapet som del av eit nasjonalt og i aukande grad internasjonalt kraftsystem.

Svein Ivar Angell, AHKR, vil ta for seg «Vestnorsk Kraftforsyning i det norske system», Knut Grove, Norce Samfunn, ser på «Kraftsamkøyring – frå regionale nett til europeisk samdrift», medan Yngve Nilsen, HVL, vil gå inn på «Regional kraftforsyning og det grønne skiftet».

Sesjonsleiar: Yngve Nilsen.

HISTORIEFAGET I SAMFUNNET VÅRT I

Med den nye læreplanverket for norsk skole, kan man argumentere for at historiefaget faktisk får en fornyet rolle og vekt i det norske samfunnet. Det skal bidra til en demokratisk kultur der medborgerne i samfunnet kan tilegne seg informasjon gjennom gode kildekritiske grep, enten når det gjelder fortid, nåtid eller framtid. Historiefaget skal bidra til at de som går i norsk skole lærer seg til å forstå at et samfunns fortelling om seg selv er noe som reforhandles igjen og igjen, med hver nye generasjon. Sesjonen består av to papers, med plass til et eller to andre papere om arrangementskomiteen har noen "løse" innlegg de trenger å plassere og som passer i forhold til tematikk. Nik Brandal, Bjørknes Høyskole, vil lede sesjonen.

Kjersti Brathagen, Universitetet i Sørøst-Norge: *"Tenk at mennesker på 1800-tallet var så smarte": Historieforståelse og historisk empati som målsetninger for studiet av fortida.*

Historieforståelse og historisk empati er to begreper som går igjen i historiedidaktikken, og har fått mye plass og oppmerksomhet i det nye norske læreplanverket (LK20). Samtidig er det sider ved dette som ikke er like i vinden for disiplinshistorikerne. For didaktikerne dreier historieforståelse seg om komplekse forhold mellom fortid, nåtid og framtid. Her vil disiplinshistorikerne gjerne stoppe med nåtid. Når det kommer til historisk empati, er det å 'gjøre historie innenfra' noe en del historikere kvier seg for. Et eksempel her er R. G. Collingwoods modell – det å bruke empatien for å få innsikt i hvordan en historisk aktør oppfattet, følte, erfarte gitte situasjoner. Hvilke spenninger indikerer dette mellom skolefag og disiplindefag?

Karl Christian Alvestad, Universitetet i Sørøst-Norge: *Middelalderen og LK20. Fra nasjonsbygging til kritisk tenkning og medborgerskap.*

Noe av kritikken mot LK20 har vært dens manglende spesifisering av historisk innhold i skolen. Dette innebærer at middelalderen og vikingtiden, som har vært et fast innhold i landets læreplaner siden slutten av attenhundretallet, ikke spesifikt er tatt med i læreplanen LK20. I dette innlegget vil jeg drøfte hvordan endringen av fokus i LK20 fra bredde til dybde er et brudd i norsk skolehistorie samtidig som dette også gir nye muligheter for innovasjon og perspektivering av historiske «sannheter» og historiebruk.

TYSK OKKUPASJON OG MINORITETENE I NORD

Under andre verdenskrig møtte de tyske okkupantene i nord flere av Norges minoriteter. I denne sesjonen tar vi opp de tre største av minoritetene i nord, samer, kvener og jøder. Vi vil forsøke å belyse disse minoritetenes roller i forhold til okkupasjonsmakten, hvordan deres etnisitet ble oppfattet av tyske myndigheter og tyske soldater/offiserer, og hvilken behandling disse minoritetene fikk under okkupasjonen. Sesjonen har fire hovedtema:

Jukka Nyysönen: *'Okkupantens syn på samene'*

I tidligere krigshistorisk forskning har den dominerende oppfatning vært at de tyske okkupantenes forhold til samene var positivt og eksotiserende. Mer nærgående studier av flere aktører blant okkupantene viser at forholdet var mer komplisert, preget også av

[Type here]

rasetenkning og stereotypier. Den tyske okkupasjonsmakten var i nord mest opptatt av den militære situasjonen og i å sikre sitt operasjonsområdet. Den samiske minoriteten på Nordkalotten var en del av det generelle trusselbildet og ble ikke møtt med spesielle tiltak, men en blanding av mistanke, enkeltaksjoner, utnyttelse, respekt og fascinasjon.

Bjørge Evjen: *'Mo birget soadis, om tilpasning og motstand fra samisk hold i okkupasjonsårene'*

Samer er ett folk i fire land, men hva skjedde da ulike skygger av andre verdenskrig la seg over hele området? Samer deltok som soldater i enkelte geografiske områder, i andre var de fritatt fra slik tjeneste. Handel med tyskerne skjedde, men samer var også med i motstandsaksjoner. I enkelte områder drev de reinbrigader, også på begge sider av en krigsgrense. Samer som drev reindrift hadde fjellene som sin arbeidsplass, et område der flukt fra okkupasjonen over til et fritt samfunn skjedde. Samers rolle var med andre ord mangfoldig, som for den øvrige befolkningen, skjønt reindriften stod i en særstilling.

Stian Bones: *'Krigen og kvenene'*

I mellomkrigstiden var politikken overfor mennesker med en finsk kulturbakgrunn, kjent som kvener, preget av sikkerhetspolitiske motiver. De kunne bli brukt som redskap av finske nasjonalister, ble det hevdet. Men hva skjedde med dette «gamle» trusselbildet før og under andre verdenskrig? Ble synet på kvenene grunnleggende endret da okkupasjonsregimet tok over makten i Norge, og da Finland kom i en funksjonell allianse med Tyskland? Det er utgangspunktet for dette foredraget.

Fredrik Fagertun: *'Jødisk holocaust i nord'*

Jødeaksjonene i Nord-Norge har ikke tidligere blitt behandlet som et eget tema av faghistorikere. By- og lokalhistoriske verker, selv i de siste 20-30 årene, har på svært sparsomt vis behandlet denne tragiske historien som kostet 2/3 av jødene i Nord-Norge livet. Hvordan forgikk jødeaksjonene i Nord-Norge og hva var særegent med disse aksjonene i nord?

I GRENSELAND: Omgang – fiskevær i Finnmark som skulle befolkes med fanger. Fangedeportasjoner – et mislykket «peupliserings»prosjekt?

Hans Eyvind Næss, historiker, Stavanger

Siden 1600-tallet innførte staten deportasjoner som straff for mange lovbrøtere, mange til fiskevær i Nordlandene. I løpet av en 150-årsperiode var det tale om mange tusen. Emnet er lite undersøkt. Omgang er trolig det fiskeværet som staten gjorde de mest energiske forsøkene på å få rebefolket. Trass i stor innsats var dette mislykket. Omgang, et livlig fiskevær på 1500-1600-tallet, var øde i 1774. Dette er fortellingen om et lite norsk samfunn, tingsted og kirkested som befant seg i et grenseland mellom fastland og storhavet, mellom nordmenn og samer, mellom tro og overtro. Mange ble deportert hit, men kom de frem? Og hva med de andre foringsstedene?

ET TROLLOMSTRIANGEL: Overføring av ideer om trolldom mellom tre land i tidlig moderne Europa

Liv helene Willumsen, professor emerita, UiT Norges arktiske universitet

Dette foredraget dreier seg om hvordan sirkulering av spesifikke ideer om trolldom skjedde mellom tre land i tidlig moderne Europa – Tyskland, Skottland og Norge. Ideene var knyttet til den lærde doktrine demonologi, en doktrine som fikk fotfeste i det intellektuelle Europa fra 1400-tallet til 1600-tallet på grunn av hurtig spredning av demonologiske verker. Det argumenteres for at overføring av ideer fra Sør-Europa til Nord-Europa skjer innenfor et trolldomstriangel konstituert av grenser dratt mellom Trier i Sørvest-Tyskland, North Berwick i Sørøst-Skottland og Vardø i Nord-Norge. Valg av steder har å gjøre med den første tilsynekomst av demonologiske ideer tre steder i Europa. På den

[Type here]

måten er de ubesudlede områder; tre regioner i Europa langt fra hverandre, der demonologiske ideer så dagens lys med mindre enn 40 års intervall.

Foredraget vil drøfte hvordan sirkulering av demonologiske ideer om trolldom fant sted på ulike nivåer i samfunnet, i skriftlig så vel som muntlig form. Kildene som ligger til grunn for analysen, er rettsreferater fra trolldomssaker, trolldomspamfletter, trolldomsberetninger i trykte bøker, flyveblad, tekster skrevet av reisende personer, og diplomatisk korrespondanse. Rettsreferater vil dokumentere første forekomst av demonologiske ideer i et område og vise muntlighetstrekk knyttet til trolldomsmotiver i anklagede personers tilståelser. En strøm av ideer vil også være overført muntlig og gjenfortalt av reisende personer. For et lesende publikum vil pamfletter, trykte beretninger og flyveblader bidra til sirkulasjon og gjenfortelling av ideer om trolldom. Dessuten vil diplomatisk og royal korrespondanse spille en vital rolle ved overføring av ideer innen mentalitetssfæren. Ved å bygge bro mellom Sør-Europa og Nord-Europa, vil foredraget etablere ny kunnskap innen kulturell utveksling og drøfte ideers veier over grenser.

«MIT NAVN ER PETTER DASS som boer mod Verdens Ende»

Ronny Spaans, fysteamanuensis I nordisk litteraturvitenskap, Nord universitet

Mitt abstrakt er basert på eit forskingsprosjekt eg er i gang med. Tittelen på prosjektet er henta frå eit av brevdikta til Petter Dass (1647-1707) til Dorothe Engelbretsdatter, og sitatet illustrerer det paradoksale som ligg i emnet mitt. På den eine side finn vi ambisjonen til diktarpresten Petter Dass om å bli oppfatta som eit lærd dannemann, og på den andre side farane som tidleg-moderne Europa knytte til det arktisk Noreg, som sjømonster og malstraumar, særleg Moskstraumen.² Min hypotese er at denne motsetnaden har vore ein motivasjon for Petter Dass til å skrive *Nordlands Trompet*, ei topografisk skildring av Nord-Noreg. For Herr Petter var det viktig å bli sett på som ein sivilisert europeisk diktar i eit område mange tilskreiv barbariske fenomen. Studerer ein verket gjennom systematisk nærlesing, vil ein nemleg leggje merke til at dikteren skildrar heimområdet sitt hovudsakleg som eit magi-fritt, innbydande og næringsrikt landskap. Ei slik lesing føreset metodologiske omgrep som kartografi og sjølvpresentasjon. Her vil eg basere meg både på nyhistorismens omgrep «self-fashioning», Steven Shapins vektlegging av idealet «dannemann» og kredibilitet i denne sjølvpresentasjonen. Kartlegging i den tidlegmoderne perioden gjekk ikkje berre føre seg gjennom visuelle kart, men òg litterære kart. I mitt abstrakt er eg derfor mindre interessert i ei tradisjonell litteraturhistorisk framstilling av Petter Dass, men meir interessert i å lesa Dass som i lys av naturhistorie og vitskaphistorie.³ Eg vil vise korleis Dass viser til «naturen», «erfaring» og direkte observasjon, i staden boklege autoritetar, for å presentere seg som ein påliteleg dannemann. Kjelde:

- Dass, Petter (1997[1980]): *Samlede verker I - III*, Oslo.
- Greenblatt, Stephen (1980): *Renaissance Self-Fashioning: From More to Shakespeare*. Chicago.
- Hansen, Kåre (2018), *Petter –Dass Guds øyesteen*, I-II, Sandnessjøen.
- Lockerts, Sigri Skjægstad (2011): *Havsvelget i Nord. Moskstraumen gjennom årtusener*. Stamsund.
- Shapin, Steven (1994): *A Social History of Truth. Civility and Science in Seventeenth-Century England*, Chicago.
- Spaans, Ronny (2021): «Hekser, Kopernikus og nordnorske fiskeslag. Eit kritisk blikk på den seinaste forskinga på Petter Dass». I: Edda. Nordisk tidsskrift for litteraturforskning, 108, 2, 2021, s. 84–97: DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1500-1989-2021-02-02>

[Type here]

ET GRENSELØST IMPERIUM

Jan-Erik Smilden, journalist og historiker

Oppmerkede grenser mellom land hører den nyere tid til. Helt fram til opplysningstida på 1600-tallet var militære fort og andre grensebastioner det eneste som skilte store riker, land og fyrstedømmer fra hverandre.

Det osmanske rikets ledere var opptatt av å sikre grensene mot Middelhavet, Egeerhavet og Svartehavet. De var også opptatt av å kontrollere viktige utkantbyer, og strategiske områder, men ellers var riket kjennetegnet av svært mange porøse grenser som på grunn av kriger stadig ble flyttet. Det var heller ingen grensekontroll som i Kina, Russland og Japan. Handelsmenn og pilegrimer kunne fritt reise ut og inn av de osmanske besittelsene.

De fleste som bodde i grenseområdene hadde etniske brødre og søstre på begge sider og ingen osmansk identitet. Da nasjonalismen gjorde sitt inntog på Balkan i begynnelsen av 19. århundret, var dette med på å rive verdensriket i stykker.

Det osmanske riket var delt inn i provinser som til en viss grad tok hensyn til etnisitet og religion. Men her var det også ofte porøse grenser. Det gjorde det langt lettere for stormaktene å dele opp Midtøsten etter 1. verdenskrig. I stedet for å sette opp fysiske grensestolper, ble flere av grensene tegnet med linjal. Konsekvensene ser vi i dag.

ROLLA TIL KART I ETABLERINGA AV STATSGRENSER I DEN SYRISKE ØRKENEN ETTER FØRSTE VERDENSKRIG

Magnus Halsnes, Senter for Midausten og islamske studiar (SMI), Universitetet i Bergen

Dette innlegget vil utforske kva rolle kart og kartografi spelte i utviklinga og innføringa av statsgrenser i ørkenområda i Midtausten etter første verdskrig. Kart var eit viktig kjeldegrunnlag for stormakter som Storbritannia og Frankrike for å forstå område der dei ynskte å etablere nye statar med nye grenser. Dei var viktige verktøy i forhandlingar med ulike regionale og lokale aktørar, for utarbeiding av grenseavtalar, og som utgangspunkt for korleis ein definerte grensene skriftleg.

Kva kart ein brukte, og korleis desse spegla dei faktiske forholda på bakken, varierte ein god del. Nokre av dei enorme ørkenområda grenser skulle gå gjennom var lite kjende for europearar og karta over desse stadane var difor både unøyaktige og lite detaljerte. Dette innlegget vil sjå på nokre av konsekvensane dette førte med seg då stormaktene forsøkte å omsette tekstleg-kartografiske definisjonar basert på unøyaktige kart til fysiske grenser på bakken. Grenseprosessane kunne difor ta mange tiår å fullføre og vart tett knytt opp til kartlegging av områda.

For å vise det tette samspelet mellom kart og grenser, går dette innlegget nærmare inn på to illustrerande døme: Kartlegging og grensemerking mellom Irak og Syria på 1930-talet, og kartografiske forvinklingar i utviklinga av grensa mellom det seinare Jordan og Saudi-Arabia i same periode.

Kart frå mandatperioden i Midtausten er interessant historiske kjelder som til no har fått lite merksemd frå historikarar og andre forskarar. Innlegget baserer seg på hovudsakleg britisk arkivmateriale og rekke kart frå perioden.

NORGES GRENSE — frå Harald Hårfagre til i dag

Leiv Olsen, historiker

Kva er ei grense, og korleis har innhaldet i ordet «grense» endra seg frå 800-talet til i dag?

Ei grense er ei grense mot noko anna eller nokre andre. Eg vil sjå på korleis Norge har avgrensa seg, mot andre, sidan det oppstod som eit rike seint på 800-talet fram til i dag, og korleis me har oppfatta dei «andre» me ha avgrensa oss frå.

[Type here]

Fyrste gong me i bevarte kjelder støyter på ordet «Norge» er i Ottars beretning frå rundt 890. Han gir oss eit bilde av kva Norge den gongen var, og kva område og land det grensa til. Saman med andre kjelder kan me danna oss eit inntrykk av eit land som meir kan kallast eit maktområde der kongen, ved å knytta til seg hovdingar i fleire ledd nedover, utøvde varierende gradar av makt og innflytelse i ulike område, og der grensene var vage og oftast bestod av store område mellom dei ulike maktsentra. Vika blei snart oppfatta som dansk, snart som norsk. Finnmark er i dei eldste kjeldene dels skildra som eit «ovleg stort» område utafør Norge, dels som eit område som låg delvis innafor Norge, utan klart opptrekte grenser. Klarare, opptrekte grenser kom etter kvart. Fyrste gong sagaene fortel om fastsette grenser, er i samband med møtet i 1101 der kongane i Norge, Sverige og Danmark slo fast grensene ved utløpet av Götaälv. Frå 1130-åra fram til 1820-åra blei Norges grenser trekt vidare nordover frå Göteborg til Grensejakobs elv. *I dag* er grenser strengt bevokta sperringar som kan vera vanskeleg å passera.

SKEIV HISTORIE – eksempler og utfordringer

Til neste år er det 50 år siden homofili ble avkriminalisert i Norge, noe som skal markeres med «Skeivt kulturår». Med denne sesjonen lader vi opp til det forestående jubileet. I norsk sammenheng er skeiv historie et lite og relativt ungt felt, men det nye NFR-prosjektet «QUEERDOM» (Ordinary lives and marginal intimacies in rural regions. Contrasting cultural histories of queer domesticities in Norway, ca 1842-1972) vil bidra med kunnskap på feltet. Tradisjonelt har skeiv historie gjerne fokusert på organisasjoner, aktivisme og skeive i storbyene, mens her flyttes oppmerksomheten over på hverdagslivet, lokalsamfunnet og hjemmet. Innlederne deltar i QUEERDOM-prosjektet, og i sesjonen vil de på ulike måter tematisere norsk skeiv historie, med eksempler fra utstillingsarbeid, lokalhistorie og levde liv.

Sesjonsansvarlige: Runar Jordåen og Dag Hundstad

- Silje Gaupseth (Polarmuseet, UiT): *To skonroker og en pels: Polare kjønnsnormer og normbrytende museumsgjenstander.*
- Dag Hundstad (NLI, NB): *Skeive lokalhistorier.*
- Runar Jordåen (Skeivt arkiv, UiB): *«Et tilfælde af homosexualitet hos en kvinde». Handtering av likekjønna begjær i psykiatrien og eit bygdesamfunn i Hardanger.*
- Marthe Glad Munch-Møller (NLI, NB): *Honoraria Dietrichson: Lege, datter og «husfælle».*

MISSING GIRL IN HISTORICAL EUROPE

Marko Kovacevic, stipendiat, (NTNU): *Gender mortality patterns during poverty and shock in Norway*

As a part of the overarching research project *Missing girl in historical Europe*, my contribution investigates the Norwegian data of population development, fertility and especially mortality from 1735 to 1900. The study seeks analyse the effects of demographic shocks upon the mortality patterns of populations of the poorest strata in pre-industrial Norwegian society. A comparative view of cottar families in Akershus/Christiania stift to fishery families in Northern Norway will be conducted, to see how the differing dependence on grain and fish affected the poorest parents under pressure in arduous times. Key questions tackled include: (1) Was male labour valued high enough for parents to prioritise resource allocation to male children in times of struggle and strife? (2) Did the child-care in high mortality years cause “unnatural” sex ratios between boys and girls? (3) Did the high literacy rate and female labour opportunities in pre-industrial Norway counter-act potential discrimination of girls?

Eftychia Kalaitzidou, stipendiat, (NTNU): *Gender perspectives and attitudes towards women and girls in Maniot lament songs.*

Framed within my main project exploring discriminatory practices against girls in Greece from 1820 to 1950, this paper will compare the local area of Sminos, a cluster of thirteen villages in

[Type here]

the municipality of Eastern Mani (southern Greece), the island of Kefalonia, and the island of Naxos (which displayed distinct matrilineal family formations). The project will try to flesh out possible connections between sex ratios (number of girls per 100 boys) and social classes, family types, dowries, and inheritance systems by researching regional and individual-level data. It will also explore possible connections between discriminatory practices and various socio-economic factors and temporary shocks (war, famine, disease, natural disasters, etc). Archival material along with existing relevant information on the era upon these matters are going to be examined. The qualitative dimension of the project will explore folklore, ethnographic reports, contemporary press, and literature. These will act as a supporting element that could provide us with additional mechanisms or, at least, an explanatory background for discriminatory practices against girls and even possible infanticide. The lament songs of Mani are part of this qualitative aspect and are extremely useful as a source of information on gender attitudes, discrimination against girls and the women's role in the local Maniot society

Sesjonsleder: Norsk historiedemografisk nettverk

GIFTENS GRENSER

Gift er det motsatte av liv. Gjennom hele vår moderne historie har gift vært brukt systematisk for ulike formål, for å regulere former for uønsket liv innenfor geografiske rom. Giftpraksiser har endret seg mye over tid og er følsomme for skiftende kunnskaper, erfaringer, verdier og teknologier, for forståelse av rommet og av menneskene som forvalter det. Gift brukes til å ta liv av ulike organismer, små og store, intensjonelt eller uintent. Giftbruk er derfor ofte omstridt og inneholder en mengde ulike typer av grensearbeid eller grensepraksiser. Disse er knyttet til giftstoffet, til det som skal forgiftes, til rommet, til brukerne og til tid.

I denne sesjonen vil vi belyse dette temaet gjennom tre ulike presentasjoner fra prosjektet *Deadly Dreams – the cultural history of poison 1840-2020*.

May-Brith Ohman Nielsen, professor i historie, Universitetet i Agder: *Gift og grenser i utryddelseskampanjer for ville dyr i Norge 1840-1970*.

Mellom 1840 og 1970 ble det drevet statlig ledede utryddingskampanjer mot en rekke ville dyr i Norge. Disse ble i langt høyere grad drevet med farlige gifter enn tidligere kjent. Hvilke grensedragninger og grensepraksiser kan vi finne i feltet og hva sier det om de som drar grensene og de som berøres av dem?

Anne Jorunn Frøyen, PhD-kandidat Universitetet i Agder og Jærmuseet: *Her går grensa. Førestillingar om angrep og forsvar i giftpraksiser i jordbruket*.

Jordbruksdrift kan forståst som territorialt forsvar og domestiserande praksisar. Presentasjonen drøftar kva ei slik forståing hadde å sei for insekt, planter, sopp og andre grensekryssande organismar.

Anne Mette Seines, PhD-kandidat Universitetet i Agder: *Grenser for giftsalg og giftkonsum. Skandinaviske giftprotokoller som kilder til ulike nasjonale og lokale giftpraksiser*.

I Danmark, Norge og Sverige, mellom 1840 og 1940 ble farlige giftstoffer brukt til mange ulike formål i hverdagslivet. Hvordan satte de skandinaviske landene, i lover og i praksis, grenser for samfunnets håndtering av gift til hverdagsbruk? Hva ble gjort med giften?

Sesjonsleder: May-Brith Ohman Nielsen, professor, Universitetet i Agder.

HISTORIEFAGET I SAMFUNNET VÅRT II – rundebord

Med den nye læreplanverket for norsk skole, kan man argumentere for at historiefaget faktisk får en fornyet rolle og vekt i det norske samfunnet. Det skal bidra til en demokratisk kultur der medborgerne i samfunnet kan tilegne seg informasjon gjennom gode kildekritiske grep, enten når det gjelder fortid,

[Type here]

nåtid eller framtid. Historiefaget skal bidra til at de som går i norsk skole lærer seg til å forstå at et samfunns fortelling om seg selv er noe som reforhandles igjen og igjen, med hver nye generasjon. Opp mot diskusjonen rundt humanioras plass i samfunnet mer generelt, er dette nyheter som burde ha en påvirkning på disiplinshistorikere så vel som lærerutdannere, historielærere og lærerstudenter. Vi har derfor invitert enkelte interessenter til diskusjon om disse endringene og deres mulige bidrag til å gi større plass i det offentlige rom til historisk tenkning og empati:

- Nik. Brandal, førsteamanuensis, Bjørknes Høyskole
- Kjersti Brathagen, universitetslektor, Universitetet i Sørøst-Norge
- Håkon Rune Folkenborg, dosent, UiT Norges arktiske universitet

Ordstyrer vil være Karl Christian Alvestad, førsteamanuensis, Universitetet i Sørøst-Norge

KVINNER, ARBEID OG YRKEDELTAELSE I TIÅRENE OMKRING 1900

Sesjonen presenterer tre nye masteroppgaver, levert våren 2021, som fra ulike synsvinkler belyser kvinners arbeid og yrkesdeltakelse i tiårene omkring 1900. *Kelsey Marleen Mol* har kartlagt ugifte kvinner mellom 15 og 30 år som bodde på Hamar i 1891 og 1910: Hvordan ble disse kvinnenes yrkesmuligheter påvirket av deres sosiale bakgrunn, og i hvilken grad fant det sted sosial mobilitet i denne gruppen? *Ingvill Marie Johansen* har undersøkt kvinnenes inntog i tannlegeyrket mellom 1872 og 1920: Hva kan forklare at kvinner fikk større innpass i dette yrket enn i mange andre middelklasseyrker i denne perioden? *Mari Forberg* har undersøkt hvordan man utnyttet naturressursene i Skjåk mellom 1865 og 1920: Hvordan formet de naturgitte forutsetningene tilpasningen til en endret verden, og hva var kvinnenes rolle i dette?

- Kelsey Marleen Mol, NTNU: «Eplet falt ikke langt fra stammen: En undersøkelse av unge ugifte kvinners yrkesmuligheter og sosiale mobilitet i Hamar i 1891 og 1910»
- Ingvill Marie Johansen, UiA: «De første kvinnelige tannlegene i Norge 1872-1920»
- Mari Forberg, NTNU: «Kvinner, kyr og krise: En undersøkelse av bruk av naturressurser med kvinneperspektiv i Skjåk 1865-1910»

Sesjonsleder: Harald Rinde, UiA (harald.rinde@uia.no)

Å LEVE VED EN GRENSE - mellom frykt og forventning?

Einar Niemi, professor emeritus, UiT Norges arktiske universitet

Foredraget vil ta utgangspunkt i de seiglevede norske og vestlige forestillingene om sikkerhets- og utenrikspolitiske trusler i nordområdene, som særlig har kommet til uttrykk ved «den russiske fare» og etter hvert også «den finske fare». Uttrykket «de utsatte grenseområder i nord» speiler disse forestillingene. Det foreligger omfattende forskning om dette, innen flere disipliner. Derimot er ikke mye gjort på innenfra-perspektivet, om hvordan trusseloppfatningene ble opplevd og håndtert i grenseregionen i nord, om hvordan det var å leve ved en grense. Tesen min er at forholdet mellom innenfra- og utenfra-perspektivene var asymmetriske. Mens trusselbildene stadig ble tegnet av diplomater, sentrale politikere og offiserer, både som reelle trusler og som legitimering av tiltak, ble de langt på vei oversett av lokalbefolkningen. Allikevel var der en spenning i relasjonene mellom forventning og frykt. Realiteten var at forholdet i stor grad ble regulert ved «soft diplomacy» og ved at transaksjonen var tuftet på historiske erfaringer i selve grenselandet, med porøse grenser, felles flerspråklighet, slektskap, migrasjoner og økonomisk samvirke. Men store deler av lokalbefolkningen delte også skjebne med grenseminoriteter mange steder i Europa, også politisk ved mistenkeliggjøringen av deres lojalitet, i skjæringsfeltet mellom «kin-state» og «nytt hjemland». Slik bidro deres eksistens til sikkerhetspolitiske og nasjonsbyggende tiltak særlig rettet mot «de utsatte grenseområder». Foredraget blir et fugleperspektiv på tidsrommet fra om lag midten av 1800-tallet til om lag 1990 og regimesammenbruddet, en slags «historiens slutt».

[Type here]

VILJE MOT VÆR. Tysk vilje og Finnmarks-værets motstand i kampen om vinteråpne vegger.

Bjarne Langseth, forfatter og historiker

Å holde vegene åpne i Finnmark vinterstid måtte være mulig, for ordet «umulig» hadde tyskerne avskaffet. Der Führer hadde jo vist at ingenting var umulig når man bare *ville*. Krigen mot naturkreftene skulle vinnes med vilje som våpen, mente tyskerne da de hadde inntatt Finnmark. Overingeniør og leder av vegvesenet i Finnmark, Knut Waarum, sa at «man kan *ville* mye, men når det gjelder været, så er man nokså bundet av de vilkår som er der».

Vegvesenet i Finnmark hadde bygd ferdig riksveg 50 gjennom hele Finnmark som planlagt innen høsten 1940. Bakgrunnen var et oppdrag fra Vegdirektøren høsten 1938 om å utarbeide en plan for fullføring av riksveg 50 i løpet av to år. Det norske forsvaret sto bak kravet, men Fylkeskommunen var imot. Prosjektet var så viktig at vegvesenet i Finnmark ble tilført de mest moderne maskiner for å holde planen. Da tyskerne nådde fram på sommeren 1940, ville de presse på for å få arbeidet til å gå raskere – og selv ta æren for at vegen ble ferdig. Men de som kom til anlegget hadde ikke sett en bulldoser før, og hadde ingen mulighet til å være til hjelp. Åpningen ble markert med en sammenkomst på fjellet den 2. oktober 1940, uten tyskere til stede. Den 14. november samme år kjørte generaloberst Falkenhorst hele Nord-Norge-vegen til Kirkenes, og da var vegen kjørbær.

Det skulle den være hele året, mente okkupasjonsmakten. Etter at tyskerne gikk seg fast ved Litsa-fronten og truslene sto i kø fra alle kanter, ble det ekstra viktig å holde vegene åpne. Tyskerne tok i bruk all sin makt: ordrer, trusler, snøskjerner, snøfresere og tvangsutskrevne snømaskiner. Men det hjalp lite. De arktiske værgudene gikk seiersrike ut av denne kampen.

IHLENS ERKLÆRING NOK EN GANG

Finn H. Eriksen, historiker

Det er nå over 85 år siden dommen falt i striden mellom Danmark og Norge angående norsk okkupasjon av deler av Østgrønland sommeren 1931. Jeg skal ikke drøfte dommen, men et element fikk mye omtale i ettertid, nemlig utenriksminister Nils Claus Ihlen (V) såkalte erklæring fra sommeren 1919. Den dreide seg om Danmarks økonomiske og politiske interesser på Grønland og Norges, fra dansk side senere påståtte interessefravall av samme område. Hele 95 år etter sin tilblivelse blir erklæringen fortsatt ansett som gjeldende rett i folkerettslig kontekst, helt fram til siste utgave av lærebok i folkerett ved UiO. Ihlen's erklæring og hans behandling av saken ble imidlertid erklært politisk død og maktesløs allerede i forbindelse med Østgrønlandstraktaten i 1924.

Problemstillingen er om en utenriksministers konstitusjonelle fullmakt til å uttrykke utsagn for sitt lands utenrikspolitikk er bindende i alle forhold. I foredraget vil jeg forsøke å påvise at Ihlen's svar har blitt folkerettslig misoppfattet og feil anvendt. Derfor kunne erklæringen ikke binde Norge i anledning Grønlandssaken 1931-1933 slik det ble hevdet fra dansk side, og slik kopiert i folkerettslige fremstillinger. Jeg vil også omtale Norges formelle, og uformelle statsrettslige forhold til Grønland.

ET KRITISK SØKELYS PÅ DOKUMENTARFRAMSTILLINGER AV BANEHEIA-SAKEN

Morten Rimstad Bentsen, Cand.philol. og lektor i historie fra UiO i 2005

Foredraget vil være en kritisk gjennomgang av boka «Drapene i Baneheia» (2017) av Bjørn Olav Jahr og dokumentarserien «Baneheia – kampen om sannheten» (2021) på Discovery pluss. Forfatteren har undersøkt Gjenopptakelseskommisjonens rapport fra 18.2.2021 på 369 sider. På bakgrunn av rapporten har jeg skrevet en artikkel om Baneheia-saken som ventes å bli publisert nå i vår. Gjenopptakelseskommisjonens rapport utgjør det viktigste kildegrunnlag for å forstå Baneheia-saken, sammen med dommene i Kristiansand byrett i 2001 og Agder lagmannsrett i 2002. Forfatteren ønsker

[Type here]

å rette et kritisk søkelys mot dokumentarframstillinger av Baneheia-saken på bakgrunn av innholdet i Gjenopptakelseskommissjonens rapport.

19. mai 2000 ble de to jentene Lena Sløgedal Paulsen (10) og Stine Sofie Sørstrønen (8) funnet drept i Baneheia i Kristiansand. To yngre gjerningsmenn ble i 2002 dømt til 19 års fengsel og 21 års forvaring for drapene. Saken er spesiell siden drapene fant sted i et populært turområde i Kristiansand. Gjerningsmennene gikk langt i å skjule spor og dekke til ofrene. Likevel fant politiet DNA fra en av gjerningsmennene. Gjerningsmannen JHA har gitt en detaljert tilståelse, som involverer kameraten sin. Den andre gjerningsmannen VK har hele tida nektet for drapene.

Gjenopptakelseskommissjonen har 18.2. 2021 vedtatt å gjenoppta Baneheia-saken mot VK. Kommisjonen legger særlig vekt på å at DNA-bevisene er svake. Under bevisførselen i lagmannsretten i 2002 burde det vært lagt større vekt på usikkerheten ved DNA-bevisene i saken (Gjenopptakelseskommissjonen, 2021, side 221). En samlet kommisjon slår likevel fast at det er sannsynlig at gjerningsmannen VK er skyldig. Kommisjonen påviser hvordan begge de to gjerningsmennene har forklart seg uriktig for politiet, og endret avhør etter hvert som de har blitt forelagt nye opplysninger (Gjenopptakelseskommissjonen, 2021, side 330-331).

Baneheia-saken har vært gjenstand for mye medieomtale. De siste årene har det kommet flere fagartikler og dokumentariske framstillinger som stiller spørsmålstegn ved om dommen i lagmannsretten fra 2002 er riktig. Flere forfattere har tatt til orde for at Baneheia-saken må gjenopptas, og at den ene gjerningsmannen VK har vært utsatt for et justismord (Bjørn Olav Jahr, 2017). Mens flere aviser gikk aktivt ut mot drapsmennene i sin dekning av saken i 2002, har dette medieomtalen endret seg. Aviser som Dagsavisen har i stedet tatt til orde for å gjenoppta Baneheia-saken på lederplass i februar 2021.

Gjenopptakelseskommissjonen har i sin rapport fra 2021 vurdert det samlede bevisbildet i Baneheia-saken. Flere dokumentarframstillinger og artikler om Baneheia-saken trekker i stedet konklusjoner på bakgrunn av enkeltbevis. Den nye dokumentarserien «Baneheia – kampen om sannheten» legger for eksempel svært mye vekt på hvor gjerningsmannens mobiltelefon og sykkel befant seg. Dette er bevis som i begrenset grad gir svar på skyldspørsmålet i saken.

Foredraget vil gå nærmere inn på påstander som blir lagt fram i boka «Drapene i Baneheia» av journalist Bjørn Olav Jahr. Foredraget vil også rette fokus mot feil i dokumentaren «Baneheia-kampen om sannheten».

Morten Rimstad Bentsen har skrevet hovedfagsoppgave om rettsoppjøret i Norge etter 1945, og har erfaring i å forske på straffesaker. Har krig og konflikt på 1900-tallet som sitt hovedområde. Lektor ved Jessheim videregående skole, Viken Fylkeskommune.